

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

ΥΠΟ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ι. ΜΠΟΥΜΗ

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

Ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ «ψήφω κλήρου καὶ λαοῦ» καὶ ἡ ἐφαρμογὴ του

ΥΠΟ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ι. ΜΠΟΥΜΗ
Ὁμοτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ – ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Τὸ θέμα τῆς «ψήφω κλήρου καὶ λαοῦ» ἐκλογῆς τῶν ἀρχιερέων (Μητροπολιτῶν-Ἐπισκόπων) τῆς Ἐκκλησίας γενικῶς καὶ ἰδιαίτερος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔρχεται «ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν» στὸ προσκήνιο, στὴν ἐπικαιρότητα. Ὡστόσο, ἐπειδὴ τὸ θέμα αὐτὸ ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι βασικὸ καὶ φλέγον γιὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸ ὄργανισμό, εἶναι καὶ ἀμφιλεγόμενο, γι' αὐτὸ δὲν θὰ ἐκθέσουμε τὴ δική μας ἄποψη, οὔτε τίς συνήθειες μερικῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ θὰ παραθέσουμε τί ὀρίζουν οἱ κανόνες τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Οἱ ἱεροὶ αὐτοὶ καὶ θεῖοι κανόνες, ὡς γνωστόν, ἔχουν ἀπόλυτο καὶ καθολικὸ κῦρος καὶ αὐθεντία καὶ ὡς ἐκ τούτου (πρέπει νὰ) ἀποτελοῦν τὴν ἀδιαμφισβήτητη βάση κάθε περαιτέρω σοβαρῆς συζητήσεως καὶ συνεννοήσεως, κάθε ὀρθῆς-ὀρθόδοξης θεωρίας καὶ πράξεως.

Προτοῦ ὁμως παραθέσουμε τί ὀρίζουν οἱ κανόνες, πρέπει νὰ διευκρινίσουμε ὅτι μὲ τὴν ἔκφραση «ψήφω κλήρου καὶ λαοῦ» οἱ πολλοὶ ἐννοοῦν ὅτι πρέπει γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν ἐπισκόπων νὰ ψηφίζουν συγχρόνως μὲ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἱεραρχίας ἑνὸς τόπου καὶ λαϊκοί, ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, ὡς ἄλλοι βουλευτές ἢ καὶ ἐκπρόσωποι διαφόρων καθιδρυμάτων, Πανεπιστημίων, Ἀκαδημίας, Συλλόγων κ.τ.τ. Τίθεται, λοιπόν, τὸ ἐρώτημα: Εἶναι τοῦτο κανονικὸ, εἶναι σύμφωνο μὲ τοὺς ἰ. κανόνες; Ἄς παρακολουθήσουμε γι' αὐτὸ τοὺς, κατὰ τὴ γνώμη μας, πιὸ σχετικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ χρονολογικὴ

σειρά, λαμβάνοντας υπ' όψη, όπου χρειάζεται, και τους μεγάλους (βυζαντινούς) έρμηνευτές.

ΚΕΦ. Α'

ΙΣΤΟΡΙΚΟΚΑΝΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

1. Οί πρώτες κανονικές βάσεις ('Ο λστ' άποστολικός και ό δ' κανόνας τής Α' Οίκουμ. Συνόδου).

Έν πρώτοις ό λστ' (36ος) άποστολικός, άφου προηγουμένως προειδοποιεί: «Εί τις χειροτονηθείς έπίσκοπος, μή καταδέχοιτο τήν λειτουργίαν και τήν φροντίδα του λαου, τήν έγχειρισθεισαν αυτω, τουτον άφωρισμένον τυγχάνειν, έως αν καταδέξηται», άκολούθως προσθέτει χαρακτηριστικώς: «Εί δε άπελθών, μή δεχθείη, ου παρὰ τήν έαυτου γνώμην, αλλά παρὰ τήν του λαου μοχθηρίαν, αυτος μέν εστω Έπίσκοπος, ό δε κληρος τής πόλεως άφορίζεσθω, ότι τοιούτου λαου άνυποτάκτου παιδευται ονκ έγέγοντο»¹.

Σύμφωνα με τον κανόνα αυτό, έφ' όσον ένας έπίσκοπος χειροτονηθεί για μία έπισκοπή, είναι υποχρεωμένοι οί χριστιανοί αυτης (κληρος και λαός) να τον δεχθουν, εκτός και προβάλουν κάποια «αίτιαν του έπισκόπου έπίφογον»², ή «πταισμά (του) ολκείον»³, ή «καμμίαν πονηράν γνώμην, και αίτιαν άξιοκατηγόρητον του Έπισκόπου»⁴.

Παρὰ ταυτα, εάν έπιμένουν να μή τον δεχθουν, εστω και εάν δέν έχουν καμμία κανονική αίτια και δικαιολογία, δέν φαίνεται ότι ή σύνοδος μένει άνένδοτη, αλλά υποχωρεί. Άρα τελικώς λαμβάνεται υπ' όψη και ή θέληση του πληρώματος τής Έπισκοπής.

Έν συνεχεία έχουμε τον δ' καν. τής Α' στη Νίκαια Οίκουμ. Συνόδου, ό όποιος όρίζει: «Έπίσκοπον προσήκει μάλιστα μέν υπό πάντων των εν τή επαρχία καθίστασθαι· ει δε δυσχερές ειη τό τοιοϋτο, ή δια κατεπείγουσαν ανάγκην, ή δια μήκος όδοϋ, έξ άπαντος τρεις επί τό αυτό συναγομένους, συμπήφων γινομένων και των άπόντων, και συντιθεμένων δια γραμμάτων,

1. Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλη, *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων*, τόμ. Β', Άθήνησιν 1852 (Φωτ. ανατύπωση 1966), σελ. 48 (στο έξής Ρ-Π).

2. Ζωναράς, Ρ-Π 2, 49.

3. Άριστηνός, Ρ-Π 2, 50.

4. Άγαπίου, ιερομ. - Νικοδήμου, μοναχου, *Πηδάλιον, ήτοι άπαντες οί ιεροί και θειοί κανόνες*, έκδ. «Αστήρ», Άθήνα 1970, σελ. 40 (στο έξής Πηδάλιον).

τότε τὴν χειροτονίαν ποιεῖσθαι· τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων δίδοσθαι καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ»⁵.

Ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ὅταν ὁ κανόνας λέει νὰ «καθίσταται» ὁ ἐπίσκοπος «ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ», ἔννοεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας καὶ ὄχι ἀπὸ ὅλους τοὺς κληρικούς καὶ λαϊκούς, ὅπως τοῦτο θὰ διαπιστώσουμε κατωτέρω καὶ ἀπὸ τὸν ὁμοίον του, ιθ' καν. τῆς Ἀντιοχείας.

Τοῦτο ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Βαλασαμῶνος στὸν δ' καν. τῆς Α' Οἴκουμ. Συνόδου, ὁ ὁποῖος μᾶς πληροφορεῖ: «Πάλαι γὰρ γινομένων τῶν ψήφων τῶν ἀρχιερέων παρὰ τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν, οἱ θεῖοι Πατέρες οὐκ ἠδύοκῆσαν τοῦτο, ἵνα μὴ παρὰ λαϊκῶν ἀνθρώπων ὁ τῶν ἱερωμένων διασύρηται βίος⁶· καὶ διωρίσαντο ὑπὸ τῶν ἐπαρχιωτῶν ἐπισκόπων ἐκάστης ἐπαρχίας ψηφίζεσθαι τὸν ἐπίσκοπον»⁷. Καὶ ὁ Ἀριστηνὸς αὐτὴν τὴ γνώμη ἔχει, ὅταν λέει: «Ἐὰν ἴσως πάντες οἱ τῆς ἐπαρχίας ἐπίσκοποι διὰ κατεπίγουσαν ἀνάγκην, ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ παρουσιάσαι οὐ δύνανται· πλὴν ὀφείλουσι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόντες διὰ γραμμάτων γενέσθαι σύμφηφοι τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις, καὶ τὴν ψῆφον ποιουμένοις»⁸.

Τὰ ἴδια ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἅγ. Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης, ὅταν γράφει: «Ὁ παρῶν κανὼν διορίζεται ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος πρέπει μάλιστα νὰ χειροτονῆται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας... Τὸ δὲ κῦρος... τῆς ἤδη γενομένης ψήφου ὑπὸ πάντων τῶν Ἐπισκόπων... νὰ μένη καὶ νὰ ἀναφέρεται, ὡσὰν εἰς κυριάρχην εἰς τὸν Μητροπολίτην ἐκάστης ἐπαρχίας»⁹.

2. Ἄλλες συναφεῖς κανονικῆς διατάξεις (οἱ ιστ', ιη' καὶ ιθ' κανόνες τῆς Ἀντιοχείας).

Ἀκολούθως ὁ ιστ' τῆς Ἀντιοχείας ὑπαγορεύει: «Εἴ τις ἐπίσκοπος σχολάζων, ἐπὶ σχολάζουσιν ἐκκλησίαν ἑαυτὸν ἐπιρροίφας, ὑφαρπάξει τὸν θρό-

5. Ρ-Π 2, 122.

6. Ἡ δικαιολογία αὐτὴ, τὴν ὁποία προβάλλει ἐδῶ ὁ Βαλασαμῶν, δὲν φαίνεται νὰ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τοὺς κανόνες, ἐὰν λάβουμε μάλιστα ὑπ' ὄψην μας καὶ ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερος τὸν ν' / νθ' καν. τῆς Καρθαγένης, τὸν ὁποῖο θὰ δοῦμε κατωτέρω. Ἰσχύει ἴσως περισσότερο ὅτι ἀναφύονταν μεταξὺ τοῦ λαοῦ διαφωνίες, διχόνοιες καὶ διχοστασίες («στάσεις»).

7. Ρ-Π 2, 123.

8. Ρ-Π 2, 124.

9. Πηδάλιον, σελ. 127.

νον *δίχα συνόδου τελείας*, τοῦτον ἀπόβλητον εἶναι, *κἂν εἰ πᾶς ὁ λαός, ὄν ὑψήρπασεν, ἔλοιτο αὐτόν*. Τελείαν δὲ ἐκείνην εἶναι σύνοδον, ἧ συμπάρεστι (συν-παριστάται = «εὐρίσκεται παρῶν») ¹⁰ καὶ ὁ τῆς μητροπόλεως» ¹¹.

Ὁ Ζωναρᾶς ἐρμηνεύει: «Εἰ γοῦν σχολάζων ἐπίσκοπος, ἐπελθὼν ἐκκλησία σχολαζούση, ἀρπάσει τὸν θρόνον αὐτῆς, κἂν ὁ τῆς πόλεως ἐκείνης λαὸς θελήσῃ αὐτόν, ἀπόβλητος ἔσεται, εἰ μὴ σύνοδος τελεία τὴν σχολάζουσαν αὐτῷ ψηφίσῃται» ¹². Ὁ Βαλσαμῶν ἐπίσης ἐξηγεῖ: «Φησὶ τοίνυν ὁ κανὼν, τὸν οὕτω ῥυψοκινδύνως ἀρπάζοντα τὸν μὴ δοθέντα αὐτῷ θρόνον ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος, κἂν σχολάζων ἐστί, καὶ ἡ τοιαύτη ἐκκλησία σχολάζουσα ἀπόβλητον γίνεσθαι». Καὶ σημειώνει ἀκόμη καὶ «ὅτε ὁ ταύτης λαὸς καὶ ἄκοντα τὸν σχολάζοντα μετήγαγεν εἰς αὐτήν, προστίθησιν ὁ κανὼν, μηδὲ ἀπὸ τούτου συγγινώσκεσθαι τὸν εἰς σχολάζουσαν ἐκκλησίαν ἀρχιερατικὸν τι πράξαντα δίχα συνοδικῆς ἐπιτροπῆς» ¹³.

Ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἐδῶ εἶναι καὶ ἡ ἐμμέσως ὑποστηριζόμενη ἄποψη τοῦ Βαλσαμῶνος ὅτι ὁ θρόνος ὁ ἐπισκοπικὸς χορηγεῖται σὲ κάποιον «ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος» διὰ τῆς Συνόδου.

Τέλος καὶ ὁ Ἅγ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης μᾶς πληροφορεῖ, ἐρμηνεύοντας τὸν κανόνα, τὰ ἐξῆς: «Ἀνίσως λοιπὸν σχολάζων ἐπίσκοπος ὑπάγῃ εἰς σχολάζουσαν παροικίαν, καὶ ἀρπάσῃ τὸν θρόνον αὐτῆς, χωρὶς νὰ δώσῃ εἰς αὐτόν ἡ τελεία Σύνοδος... διορίζει ὁ παρῶν κανὼν, ὅτι οὗτος (ὁ ἐπίσκοπος) νὰ ἀποβάλλεται ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην, κἂν καὶ ὁ λαὸς αὐτῆς θέλῃ νὰ ἔχῃ αὐτὸν ἐπίσκοπον» ¹⁴.

Ἐπομένως ἕνας ἐπίσκοπος δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῃ δεκτὸς καὶ νὰ κατασταθεῖ σὲ μία ἐπισκοπὴ χωρὶς τὴν «θεία χάριτι» ἀπόφαση τῆς ἀρμόδιας Συνόδου, ἔστω καὶ ἐὰν ὅλοι οἱ λαϊκοὶ τὸν θέλουν καὶ τὸν ψηφίζουν.

Γιὰ νὰ συνοψίσουμε τὰ πράγματα μέχρις ἐδῶ: Ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω κανόνες συμπεραίνουμε ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ κανονικὴ καὶ τελεία Σύνοδος τῶν ἐπισκόπων μᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἐκλέξει τὸν ἐνδεδειγμένο κληρικὸ γιὰ μία ἐπισκοπὴ, εἶναι ὑποχρεωμένοι οἱ χριστιανοὶ αὐτῆς (κλῆρος καὶ λαός) νὰ τὸν δεχθοῦν. Ἀντιθέτως ἕνας ἐπίσκοπος δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῃ δεκτὸς (γιὰ) σὲ μιὰ ἐπισκοπὴ χωρὶς τὴν ἀπόφαση τῆς ἀρμόδιας Συνόδου, ἔστω καὶ ἐὰν ὅλοι οἱ λαϊκοὶ τὸν θέλουν καὶ τὸν ψηφίσουν.

10. Πηδάλιον, σελ. 415.

11. Ρ-Π 3, 154.

12. Ρ-Π 3, 154.

13. Ρ-Π 3, 155.

14. Πηδάλιον, σελ. 415.

Σὲ ἀνάλογα συμπεράσματα καταλήγουμε μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῶν ἀκολουθῶν κανόνων. Ἔτσι ὁ ιη' καν. τῆς Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος ὁμοιάζει¹⁵ καὶ μὲ τὸν λστ' ἀποστολικό, μεταξὺ ἄλλων διαλαμβάνει: «Εἴ τις ἐπίσκοπος χειροτονηθεὶς εἰς παροικίαν, μὴ ἀπέλθῃ εἰς ἣν ἐχειροτονήθη... διὰ τὴν τοῦ λαοῦ παραίτησιν... τοῦτον μετέχειν τῆς τιμῆς καὶ τῆς λειτουργίας, μόνον μηδὲν παρενοχλοῦντα τοῖς πράγμασι τῆς ἐκκλησίας, ἔνθα ἂν συνάγοιτο· ἐκδέχεσθαι δὲ τοῦτον, ὃ ἂν ἡ τῆς ἐπαρχίας τελεία σύνοδος κρίνασα τὸ παριστάμενον ὀρίσῃ»¹⁶.

Βλέπουμε δηλ. καὶ σ' αὐτὸν τὸν κανόνα ὅτι ὁ λαὸς τελικῶς δικαίως ἢ καὶ ἀδίκως ἔχει λόγο στὴν «κατάσταση», στὴν ἐνθρόνιση, ἐνὸς ἐπισκόπου, τὸν ὁποῖο προηγουμένως εἶχε ψηφίσει καὶ χειροτονήσει ἢ τοπική, ἢ οἰκεία τελεία Σύνοδος. Παρὰ ταῦτα δὲν φαίνεται νὰ λαμβάνει μέρος ὁ λαὸς σὲ κάποια ψηφοφορία κατὰ τὴν ἐκλογὴ ἢ ἐπιλογὴ ἐπισκόπου.

Περαιτέρω, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ σύγκληση τῆς ἐπαρχιακῆς-τοπικῆς τελείας Συνόδου τῶν ἀρχιερέων, προκειμένου νὰ ψηφισθῆ καὶ νὰ ἐκλεγῆ κάποιος ἐπίσκοπος, ὀρίζεται σαφέστερα ἀπὸ τὸν ἐπόμενον ιθ' καν. τῆς Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος «ὀλίγην διαφορὰν ἔχει ἀπὸ τὸν δ' τῆς α' Συνόδου» καὶ διατάσσει: «Ἐπίσκοπον μὴ χειροτονεῖσθαι δίχα συνόδου καὶ παρουσίας τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ συλλειτουργοῦς, οὗς καὶ προσήκει δι' ἐπιστολῆς τὸν ἐν τῇ μητροπόλει τῆς ἐπαρχίας· τούτου δὲ παρόντος ἐξάπαντος, βέλτιον μὲν συνεῖναι αὐτῷ πάντας τοὺς ἐν τῇ μητροπόλει συγκαλεῖν. Καὶ εἰ μὲν ἀπαντοῖεν οἱ πάντες, βέλτιον· εἰ δὲ δυσχερὲς τοῦτο εἴη, τοὺς γε πλείους ἐξάπαντος παρεῖναι δεῖ, ἢ διὰ γραμμάτων ὁμοψήφους γενέσθαι, καὶ οὕτω μετὰ τῆς τῶν πλειόνων ἤτοι παρουσίας, ἢ ψήφου, γίνεσθαι τὴν κατάστασιν· εἰ δὲ ἄλλως παρὰ τὰ ὠρισμένα γίγνοιτο, μηδὲν ἰσχύειν τὴν χειροτονίαν»¹⁸.

Μὲ τὴν ἔκφραση «τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ συλλειτουργοῦς» ὁ κανόνας, κατὰ τὸν Ζωναρᾶ, ἐννοεῖ «τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπους»¹⁹. Μὲ τὸ «ἐπισκόπους» (ὄχι γενικῶς τοὺς ἱερεῖς) ἐρμηνεύει τὸ «συλλειτουργοῦς» καὶ ὁ Ἅγ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης²⁰. Καὶ ἐὰν δὲν ἀναφέρονται κάτω ἀπὸ τὴ λέξη συλλειτουργοὶ οἱ ἄλλοι κληρικοὶ ἢ ἱερωμένοι ἐκτὸς τῶν ἐπισκόπων, πολὺ περισσότερο δὲν ἀναφέρονται οὔτε συμμετέχουν στὴν ψηφοφορία οἱ λαϊκοί.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου, ἐκεῖνο ποῦ ἔχει μεγάλη σημασία ἐπὶ τοῦ προκειμένου

15. Πρβλ. Πηδάλιον, σελ. 416.

16. Ρ-Π 3, 159.

17. Πηδάλιον, σελ. 416.

18. Ρ-Π 3, 160.

19. Ρ-Π 3, 161.

20. Πηδάλιον, σελ. 416.

είναι ή σαφής προειδοποίηση του κανόνα, που λέει: «Εί δέ άλλως παρὰ τὰ ὠρισμένα γίνουτο, μηδὲν ἰσχύειν τὴν χειροτονίαν», στο ὄποιο ἐρμηνευτικῶς προσθέτει ὁ Ἅγ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης «ἦτοι νὰ ἀκυροῦται»²¹.

3. Παράλληλες κανονικές προτάσεις

(οί ε', ιβ' και ιγ' κανόνες τῆς Λαοδικείας).

Ἐνεκα τῆς σοβαρότητας τοῦ θέματος και παρὰ τίς ἀνωτέρω ἐπαρκεῖς διευκρινίσεις τῶν μεγάλων κανονολόγων ἴσως κάποιος ἰσχυρισθεῖ ὅτι ἀπὸ τοὺς κανόνες αὐτοὺς δὲν παρέχεται ἐντελῶς σαφής ἀπάντηση στο ἐρώτημά μας περὶ τῆς συμμετοχῆς ἢ μὴ τῶν λαϊκῶν στὴν ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων.

Γι' αὐτὸ και γιὰ τὴν περαιτέρω διευκρίνιση και ἄρση κάθε ἀμφιβολίας και παρεξηγήσεως ὡς πρὸς τὴν τοποθέτηση τῶν κανόνων καταφεύγουμε και μεταφέρουμε και τοὺς ε', ιβ' και ιγ' κανόνες τῆς Λαοδικείας, οἱ ὅποιοι υἱοθετήθηκαν και ἐπικυρώθηκαν ἀπὸ τὴν Πενθέκτη Οἴκουμ. Σύνοδο.

Ὁ πρῶτος (ε') ὀρίζει γενικότερα: «Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τὰς χειροτονίας ἐπὶ παρουσίᾳ ἀκροωμένων γίνεσθαι»²².

Ὁ Ζωναρᾶς ἐρμηνεύοντας τὸν κανόνα αὐτὸν σημειώνει: «Χειροτονίας ἐνταῦθα τὰς ψήφους ὠνόμασεν ὁ κανὼν. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ τὰ ψηφίσματα γίνεσθαι παρὰ τῶν ἀρχιερέων, λέγονται κατὰ τινῶν αἰτιάματα, δι' ἃ κωλύονται ἴσως ἱερωσύνης, οὐκ ἔδοξε τοῖς Πατράσι προσῆκον παρεῖναι τινὰς ἀκροωμένους τῶν λεγομένων»²³.

Παρομοίως ὁ Βαλσαμῶν σημειώνει: «Χειροτονίας ἐνταῦθα τὰς ψήφους ὀνομάζει ὁ κανὼν, και φησιν, ὡς, ἐπεὶ ἐν ταῖς ψήφοις λέγονται τινὰ πολλὰ και ἀνάξια χάριν τῶν ψηφιζομένων, οὐ χρὴ ἐπὶ κοινῇ ἀκροάσει τοῦ βουλομένου τὰς ψήφους (ταύτας) γίνεσθαι· διὰ τοῦτο οὖν και σήμερον κατ' ἴδιαν οἱ ἀρχιερεῖς και μόνου συνεχόμενοι ψηφίζονται»²⁴.

Ὁ Ἀριστηνὸς ὁμοῦς γράφει: «Αἱ χειροτονίαι ἐπ' ἀκροωμένοις οὐ γίνονται». Και προσθέτει διευκρινίζοντας: «Αἱ εὐχαὶ τῶν χειροτονουμένων οὐκ ἐκφωνοῦνται μεγάλως, ὥστε τὸν λαὸν ἐπακροᾶσθαι αὐτῶν»²⁵.

Μετὰ τὴν παράθεση αὐτῶν τῶν ἐρμηνειῶν και ἐνῶ δὲν προβαίνουν σὲ κα-

21. Πηδάλιον, σελ. 416.

22. Ρ-Π 3, 175.

23. Ρ-Π 3, 175.

24. Ρ-Π 3, 175.

25. Ρ-Π 3, 175.

μία διάκριση οἱ ἐρμηνευτὲς ὅσον ἀφορᾷ στὴ «χειροτονία» μεταξύ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων κτλ. ἀλλὰ ὁμιλοῦν γενικῶς περὶ ἱερέων, ἐν τούτοις παρατηροῦμε κάποια ἀντίθεση μεταξύ τους ὡς πρὸς τὴ σημασία τοῦ ὄρου χειροτονία. Καὶ οἱ μὲν Ζωναρᾶς - Βαλσαμῶν ἐννοοῦν τὴν ἐκλογή, ὁ δὲ Ἄριστηνός τὴν ἀκολουθία τῆς χειροτονίας.

Τὴ διαφωνία αὐτή, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπισημαίνει ὁ Ἅγ. Νικόδημος, γράφει ἀκολούθως μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς ἀξιοσημεῖωτα: «Ἄλλοι δὲ εἶπον ὅτι αἱ χειροτονία, ἦτοι αἱ διὰ τῶν εὐχῶν γινόμεναι ἱεροτελεστία τῶν ἱερωμένων, (χειροτονία γὰρ καὶ ἡ ψήφος λέγεται καὶ ἡ διὰ τῶν εὐχῶν ἱεροτελεστία...) δὲν πρέπει νὰ γίνωνται ὅταν ἦναι παρόντες ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ ἀκροώμενοι, οἵτινες ἦσαν μία τάξις τῶν κατηχομένων ἀπὸ τὰς τέσσερας (ὄρα τὸν ἰδ' τῆς α'), ἀλλ' ὅταν ἐκεῖνοι ἐξέλθουν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας καὶ μείνουν μόνοι οἱ πιστοί, τότε νὰ γίνωνται»²⁶.

Αὐτὴν ὁμως τὴ γνώμη τῶν «ἄλλων» τὴν ἀπορρίπτει μὲ διάφορα ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴ λειτουργικὴ πράξη ὁ Ἅγ. Νικόδημος καὶ συντάσσεται μὲ τὴν ἀποψη τῶν Ζωναρᾶ - Βαλσαμῶνος καὶ λέει: «Ὅθεν ἡ προτέρα γνώμη ἐπιβαλλεῖ καλύτερα ὅτι καὶ κατὰ ἀλήθειαν δὲν συμφέρει νὰ ἦναι παρόντες πολλοὶ ἀκροώμενοι εἰς τὰς ψήφους τῶν ἐπισκόπων, μὲ τὸ νὰ συμβαίνουνσι πολλοὶ λογοτριβαὶ μεταξύ τῶν ψηφίζόντων καὶ μέχρι τῆς σήμερον...»²⁷.

Πλὴν ὁμως διαφοροποιεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς Ζωναρᾶ - Βαλσαμῶνα μὲ τὸ νὰ λέει ὅτι «δὲν συμφέρει νὰ ἦναι παρόντες πολλοὶ ἀκροώμενοι», πού σημαίνει ὅτι ἔστω μερικοὶ μπορεῖ νὰ παρίστανται. Ἐπίσης ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς ἄλλους, πού, μιλοῦν γενικῶς περὶ «χειροτονίας», ὁ Ἅγ. Νικόδημος κάμνει λόγο εἰδικῶς γιὰ «τὰς ψήφους τῶν ἐπισκόπων». Ἴσως εἶναι ἐπιρρεασμένος ἀπὸ ἄλλους κανόνες.

Πάντως οἱ διαφοροποιήσεις αὐτές, νομίζουμε, σημαίνουν ὅτι ὑπάρχει κάποια ἀοριστία, ἀσάφεια ἢ γενικότητα ἢ ἀκόμη ὅτι ὑποκρύπτεται κάποιο βαθύτερο ἢ πλατύτερο νόημα σ' αὐτὴ τὴν εὐρεία διατύπωση τοῦ κανόνα. Ἴσως κι ἐμεῖς, ὅπως προφανῶς καὶ ὁ Ἅγ. Νικόδημος, πρέπει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη μας καὶ ἄλλους κανόνες, οἱ ὁποῖοι θὰ μᾶς βοηθήσουν στὴν τελικὴ ἀπάντηση τοῦ τεθέντος στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης ἐρωτήματος.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω διαφοροποιήσεων καὶ προβληματισμῶν εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρήσει κάποιος καὶ νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι ὁ κανόνας αὐτὸς δὲν ὁρίζει σαφῶς, εὐθέως, ρητῶς ὅτι «οὐ δεῖ τὰς χειροτονίας ἐπὶ παρουσία ἀκροωμένων γίνεσθαι», ἀλλὰ ἐμμέσως, μὲ ἥπιο τόνο προτείνει ἢ ὑποδεικνύει

26. Πηδάλιον, σελ. 422, ὑποσ. 1.

27. Πηδάλιον, σελ. 422, ὑποσ. 1.

τουτού²⁸, λέγοντας: «Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τὰς χειροτονίας...». Εἶναι σὰν νὰ ἀσχολεῖται, νὰ ἐκθέτει μία κατάσταση, νὰ τὴν ἱστορεῖ καὶ νὰ τὴν σχολιάζει καὶ ὄχι νὰ τὴν ὀρίζει, νὰ τὴν κανονίζει, νὰ τὴν νομοθετεῖ καὶ νὰ τὴν θεσπίζει τελειδίως. Ἀκόμη θὰ λέγαμε ὅτι μοιάζει νὰ ἀποτελεῖ τὴν πρόταση ἢ νὰ τιτλοφορεῖ τὸ ἔργο μᾶς νομοπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς. Ἴσως, λοιπόν, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὀφείλουμε νὰ καταφύγουμε καὶ στὶς διευκρινίσεις τῶν ἐπόμενων κανόνων καὶ σὲ ὀριστικότερες κανονικὲς διατυπώσεις.

Ἐρχόμαστε ἀκολούθως στὸν δεύτερο ἀπὸ τοὺς μνημονευθέντες κανόνες (τὸν β' τῆς Λαοδικείας), ὁ ὁποῖος διαλαμβάνει «Περὶ τοῦ τοὺς ἐπισκόπους κρίσει τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῶν πέριξ ἐπισκόπων καθίστασθαι εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν, ὄντας ἐκ πολλοῦ δεδοκιμασμένους ἔν τε τῷ λόγῳ τῆς πίστεως, καὶ τῇ τοῦ εὐθέος βίου (λόγου) πολιτείᾳ»²⁹.

Ὁ Ζωναρᾶς ἐρμηνεύοντας τὸν κανόνα σημειώνει: «Τὸ παλαιὸν οἱ δῆμοι τῶν πόλεων ἤροῦντο (=ἐξέλεγαν) τοὺς ἐπισκόπους. Ὅτι δὲ στάσεις ἐντεῦθεν ἠγείροντο, διὰ τοῦτο τοῖς ἐπισκόποις ἐκάστης ἐπαρχίας τὰ περὶ τῆς τῶν ἐπισκόπων καταστάσεως ἀνετέθη ψηφίσματα»³⁰.

Ὁ Βαλσαμῶν ἐπηρεαζόμενος ἀπὸ τὸν ἐπόμενον ιγ' καν. τῆς ἴδιας συνόδου γράφει: «Καὶ ὁ παρῶν κανὼν κωλύει ὑπὸ τοῦ ὄχλου τοὺς ἐπισκόπους ψηφίζεσθαι· καὶ διορίζεται παρὰ μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων τούτους καθίστασθαι»³¹.

Καὶ ὁ Ἁγ. Νικόδημος τὰ ἴδια περίπου λέει: «Ὁ παρῶν κανὼν διορίζει, ὅτι μὲ τὴν κρίσιν καὶ ψῆφον τῶν πέριξ Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας νὰ γίνωνται οἱ χειροτονούμενοι Ἐπίσκοποι»³².

Καὶ φθάνουμε στὸν τρίτο κανόνα (τὸν ιγ' τῆς Λαοδικείας), ὁ ὁποῖος προσθέτει, ἀφοῦ γενικεύει τὰ πράγματα ἐπὶ ὅλων τῶν ἱερατικῶν βαθμῶν: «Περὶ τοῦ μὴ τοῖς ὄχλοις ἐπιτρέπειν τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι τῶν μελλόντων καθίστασθαι εἰς ἱερατεῖον»³³.

Ὁ Ζωναρᾶς παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ: «Οὐ μόνον ἐπισκόπων ἐκλογὴν οἱ ὄχλοι ποιεῖν ἐκωλύθησαν, ἀλλ' οὐδὲ ἱερεῖς ἐκλέγεσθαι παρεχωρήθησαν»³⁴.

28. Ἰσχύουν κατ' ἀναλογία καὶ ἐδῶ ὅσα γράψαμε στὴ μελέτη μας *Οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ κανόνος τῆς Ἁγ. Γραφῆς*, Ἀθῆναι 1986, σελ. 93 ἔξ. γιὰ τὸν ξ' καν. τῆς Λαοδικείας.

29. Ρ-Π 3, 182.

30. Ρ-Π 3, 182.

31. Ρ-Π 3, 182.

32. *Πηδάλιον*, σελ. 425.

33. Ρ-Π 3, 183.

34. Ρ-Π 3, 183.

Ἡ Βαλσαμῶν σημειώνει σχετικῶς: «Καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος παρίσταται, ὅτι οὐ μόνον ἐπίσκοποι τὸ παλαιὸν ἐψηφίζοντο ὑπὸ τῶν ὄχλων, ἀλλὰ καὶ ἱερεῖς, ὅπερ καὶ ἐκωλύθη»³⁵.

Ἡ Ἀριστηνός, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη του καὶ τοὺς δύο κανόνες, γράφει συνοπτικῶς: «Ψῆφω τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων καθίστανται οἱ ἐπίσκοποι. Εἴ τις δὲ μὴ τοιοῦτω (τρόπῳ) προβιβασθῆ εἰς ἐπισκοπήν, ἀλλὰ παρὰ τῶν ὄχλων ἐκλεγῆ, ἄδεκτός ἐστι καὶ ἀνεπίλεκτος»³⁶.

Ἐντύπωση προξενεῖ ἡ χρησιμοποίηση τῆς λέξεως «ὄχλοι» καὶ ὄχι «λαοί». Καὶ τοῦτο παρατηρεῖται ὄχι μόνον στὸν κανόνα, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐρμηνευτές, οἱ ὅποιοι τὴν διατηροῦν μάλιστα ἀνερμήνευτη. Τοῦτο μᾶς ἐπιβάλλει στὴ σκέψη, μήπως ἀφήνει κάποιον περιθώριο συμμετοχῆς στὴν ἐκλογή ἑνὸς (ἀρχ)ιερέως κάποιου μὴ ὀχλοκρατικοῦ λαϊκοῦ στοιχείου; Μήπως δηλ. μὲ τὴ λέξη «ὄχλος» ἐννοεῖ καὶ ἀποκλείει τὸν ἄτακτο λαό, τὸν μὴ τακτοποιημένο ἐκκλησιαστικῶς, ἐνῶ δὲν ἀποκλείει τὸ λαό, ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται ὅτι εἶναι κατὰ τὸ ἀναγνωρισμένο, τὸ πιὸ συγκροτημένο ἢ καὶ τὸ τακτοποιημένο ἐκκλησιαστικῶς.

Μήπως ἀκόμη «οἱ ὄχλοι» εἶναι μία ἀνάλογη ἐκδοχή, μία παράλληλη περίπτωση μὲ τοὺς «ἀκρωμένους» τοῦ ε' κανόνα³⁷; Μήπως δηλ. τελικῶς δὲν ἀποκλείεται κάποια συμμετοχὴ τοῦ καταρτισμένου ἐκκλησιαστικῶς, τοῦ πιστοῦ λαοῦ; Καὶ τί εἶδους συμμετοχὴ θὰ εἶναι αὐτή; Ἡ Ἄς δοῦμε ὁμως καὶ τὸν Ἁγ. Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη, προτοῦ προχωρήσουμε σὲ ἀπαντήσεις.

Ἡ Ἁγ. Νικόδημος ἐκτενέστερα γράφει στὴν ἐρμηνεία τοῦ ιγ' καν. τῆς Λαοδικείας: «Ἐμποδίζει ὁ παρῶν Κανών, τὸ νὰ κάμνουσιν οἱ ὄχλοι καὶ τὰ ἄτακτα πλήθη τῶν πόλεων τὰς ψήφους καὶ τὰς ἐκλογὰς ἐκείνων ὁποῦ μέλλουν νὰ χειροτονηθοῦν Ἱερεῖς (ἢ καὶ Ἀρχιερεῖς), α'. ὅτι κατὰ προηγούμενον μὲν λόγον οἱ τοιοῦτοι πρέπει νὰ ψηφίζωνται ἀπὸ τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ συνιερεῖς, ἐπομένως δὲ νὰ συμψηφίζωνται καὶ ἀπὸ τὸν λαόν, καὶ β'. ὅτι ἴσως οἱ φρονιμώτεροι καὶ εὐλαβέστεροι λαϊκοὶ πρέπει νὰ συμψηφίζουν μὲ τοὺς Ἐπισκόπους καὶ Ἱερεῖς, τὸν μέλλοντα χειροτονηθῆναι εἰς αὐτοὺς Ἱερέα (ἢ

35. Ρ-Π 3, 183.

36. Ρ-Π 3, 193. Ἡ Ματθαῖος Βλάσταρης στὸ «Σύνταγμα κατὰ στοιχείον χ» γράφει: «Ὁ γε μὴν ιβ' καὶ ὁ ιγ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου κανόν, οὐ τοῖς ὄχλοις ἐπιτρέπουσιν ἢ ἐπισκόπους ἢ πρεσβυτέρους ἐκλέγεσθαι, ἀλλὰ τῇ κρίσει τοῦ μητροπολίτου, καὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ἐπισκόπων· εἶναι δὲ τὸν ἐκλεγόμενον ἐκ πολλοῦ δεδοκιμασμένον ἐν τε λόγῳ καὶ πράξει...» (Ρ-Π 6, 498-499).

37. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ ὁ ε' καὶ ὁ ιγ' καν. τῆς Λαοδικείας ἔχουν καὶ τὸ ἐξῆς κοινὸ σημεῖο: Κάνουν λόγο γιὰ «χειροτονίες» γενικότερα ἱερέων καὶ ὄχι μόνον ἀρχιερέων.

καί Ἀρχιερέα), ἀλλ' ὄχι καί ὁ χύδην καί ἄτακτος ὄχλος, διὰ τὰς ξριδας καί μάχας ὅπου ἤμποροῦν νά γεννηθοῦν εἰς τὰς ψηφοφορίας αὐτῶν, ἄλλων μὲν ἄλλον ψηφιζομένων, καί ἄλλων ἄλλον»³⁸.

Στὴν ἐρμηνεῖα αὐτὴ ὁ Ἅγ. Νικόδημος κάνει δύο σημαντικὲς προτάσεις, οἱ ὁποῖες δίνουν κάποια ἀπάντηση στὰ τεθέντα ἀνωτέρω ἐρωτήματα. Καί λέμε κάποια ἀπάντηση, γιατί ἐνῶ τὴν πρώτη πρότασή του τὴν διατυπώνει χωρὶς ἐπιφύλαξη, τὴ δεύτερη διατυπώνει μὲ ἐπιφυλακτικότητα, λέγοντας «ὅτι ἴσως οἱ φρονημώτεροι καί εὐλαβέστεροι λαϊκοὶ πρέπει νά συμψηφίσουν μὲ τοὺς Ἐπισκόπους καί Ἱερεῖς»³⁹.

Ἐκτὸς ὅμως αὐτοῦ καί στὴν πρώτη πρόταση καί στὴ δεύτερη δὲν διασαφηνίζεται, ἂν στὴν ἐκλογή τῶν ἀρχιερέων ἔχουν λόγο (ψηφο) καί οἱ ἱερεῖς, ἢ αὐτοὶ ἔχουν λόγο μόνο, ὅταν ἐκλέγεται ἓνας γιὰ τὸ βαθμὸ τοῦ ἱερέως. Περαιτέρω δὲν ὀρίζεται, δὲν καθορίζεται, οὔτε ὁ ἀριθμὸς, τὸ ποσοστὸ, τῶν συμμετεχόντων ἐκάστοτε ἱερέων ἢ εὐλαβῶν λαϊκῶν, οὔτε τὸ εἶδος τῆς συμμετοχῆς τους.

Τὰ γεγονότα αὐτά, ἐν συνδυασμῶ καί μὲ τὸ γεγονός, ὅτι καί οἱ κανόνες αὐτοὶ (ιβ' καί ιγ') τῆς Λαοδικείας, ὅπως καί ὁ ε' τῆς ἴδιας Συνόδου, δὲν εἰσάγονται ἀπερίττως καί εὐθέως (π.χ. μὲ τὸ ρῆμα «δεῖ»), ἀλλὰ ἐμμέσως καί πλαγίως διὰ τοῦ «περὶ», δίνουν λαβὴ καί βάση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ἀβεβαιότητας καί ἀνασφάλειας ὡς πρὸς τὸ πραγματικῶς ὀριζόμενο ἀπὸ τοὺς κανόνες αὐτοὺς καί τὴν ὀρθότητα τῶν ἐρμηνειῶν ποὺ ἔχουν δοθεῖ.

Πλὴν ὅμως δὲν μποροῦμε νά ἀγνοήσουμε καί νά ἀντιπαρέλθουμε καί νά παραθεωρήσουμε τὶς ἀπόψεις τῶν μεγάλων κανονολόγων παρὰ τὶς μεταξὺ τους διαφοροποιήσεις. Οὔτε τὴν κατηγορηματικότητα τῶν Βυζαντινῶν ὡς πρὸς τὴ μὴ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν στὴν ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων (καί ἱερέων) οὔτε καί τὴν ἀντίθετη ἄποψη τοῦ Ἅγ. Νικοδήμου παρὰ τὴν παρατηρούμενη ἐπιφυλακτικότητα καί γενικότητα. Πάντως τὰ φαινόμενα καί οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς δίνουν ἀφορμὲς νά ὑποθέσουμε ὅτι κάπου στηρίζονται, ἀσχετῶς ἂν οἱ ἐρμηνεῖες τους στὶς ἐπὶ μέρους λεπτομέρειες δὲν εἶναι ἀπὸ ὄλους ἀποδεκτές.

Γι' αὐτὸ δὲν μποροῦμε νά ἐπαναπαυθοῦμε στοὺς ἤδη ἐκτεθέντες κανόνες, ἀλλὰ νά ἀναζητήσουμε καί τοὺς τυχόν ἀκόμη ὑπάρχοντες καί ὑπολανθάνοντες στὶς ἐν λόγω ἐρμηνεῖες.

38. Πηδάλιον, σελ. 425.

39. Αὐτὴ ἢ πρόταση εἶναι μία τροποποίηση τῆς προτάσεως ποὺ παραθέτει στὴν ὑποσημείωση τοῦ ε' καν. τῆς Λαοδικείας, μὲ τὶς ὁποῖες θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐκτενέστερα καί συστηματικότερα σὲ ἐπόμενη παράγραφο (κεφάλαιο).

4. Συμπληρωματικὲς διαδικαστικὲς ρυθμίσεις

(Ὁ ν'/νθ' καν. Καρθαγένης καὶ ὁ ζ' καν. Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας).

Μὲ αὐτὲς τὶς ὑποθέσεις καὶ προϋποθέσεις ὡς ἀφορμὴ καὶ ἀφετηρία ἀνατρέχουμε καὶ στὸν ν'/νθ' καν. τῆς Καρθαγένης, ὁ ὁποῖος εἶναι σχετικὸς καὶ ἀναφέρεται σὲ κάποια προηγούμενη, προδρομικὴ, προκαταρτικὴ ἢ πρωτοβάθμια συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ. Σήμερα θὰ μιλάγαμε, προϋδεάζοντας τὸν ἀναγνώστη μας, γιὰ ἓνα εἶδος σημερινῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στὸν καταρτισμὸ καὶ τὴν ἔγκριση τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων ἐπισκόπων, ὅπου ὁμοῦ τὸν κύριον λόγον ἔχουν πάλι οἱ ἐπίσκοποι. Αὐτοὶ ἀποφασίζουν τελικῶς τὴν οὕτως εἰπεῖν ἐγγραφή τῶν ἐκλεξιμῶν στὸν κατάλογο.

Συγκεκριμένως ὁ κανὼνας διαλαμβάνει: «Ἐκεῖνο δὲ ὀρίσαι δεῖ, ὥστε, ἐὰν ποτε πρὸς ἐπιλογὴν ἐπισκόπου προέλθωμεν (συνέλθωμεν), καὶ ἀναφυῆ τις ἀντιλογία, ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα παρ' ἡμῖν ἐτρακταῖσθησαν (=ἐξετάσθησαν), τολμηρὸν εἶναι λοιπόν, τρεῖς μόνους πρὸς τὸ καθᾶραι τὸν χειροτονηθόμενον εὑρεθῆναι, ἀλλὰ τῷ προλεχθέντι ἀριθμῷ προστεθῆ εἷς καὶ δύο, καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, οὗ μέλλει χειροτονεῖσθαι, ἐξετασθῶσι πρῶτον τὰ πρόσωπα τῶν ἀντιλεγόντων· εἰς ὕστερον γὰρ καὶ τὰ προτεθειμένα συζευχθῶσι· καὶ ὅτε καθαρὸς φανεῖ ἐπὶ δημοσίας προσόψεως, εἶθ' οὕτω χειροτονηθεῖ... Ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων ἐλέχθη· Πάνυ ἀρέσκει»⁴⁰.

Σχολιάζοντας ὁ Ζωναρᾶς τὸν κανὼνα κατ' ἀρχὰς γράφει: «Τὸ τὰ πλήθη τῶν πόλεων προχειρίζεσθαι ἀρχιερεῖς ἑαυτοῖς, οὓς ἠβούλοντο, ἐκωλύθη· τέλος δὲ πάλιν τοῖς ἔχουσιν ἐξουσίαν χειροτονεῖν προσιόντες, ἦπουν (=ἐζήτουν) τινὰς ἐξ ὀνόματος, ὡς ἔστι δῆλον ἐκ τοῦ νε' κανόνος τῆς παρουσίας συνόδου, καὶ ἐσκοποῦντο οἱ ζητούμενοι, καὶ εἰ ἔδοξαν ἄξιοι, ἐχειροτονοῦντο. Φασὶ δὲ καὶ διάφοροι κανόνες, παρὰ τριῶν ἐπισκόπων ψηφίζεσθαι ἐπίσκοπον»⁴¹. Ὑστερα συνεχίζοντας λέει: Ἦταν (εἶναι) ὁμοῦ δυνατόν νὰ «ἀντιλέγασιν τινες οὐχὶ τῶν ἐπισκόπων, ἀλλ' ἕτεροι, αἰτιάματα εἰσάγοντες κατ' αὐτοῦ»⁴² τοῦ ὑποψηφίου. Καὶ προσθετεῖ: Τότε «δεῖ προσκαλεῖσθαι ἓνα ἢ δύο ἐπισκόπους ἐτέρους, καὶ παρόντος τοῦ λαοῦ, ἐφ' ὃν μέλλει χειροτονεῖσθαι, ἐξετάζεσθαι πρῶτον τὰ πρόσωπα τῶν ἀντιλεγόντων, εἰ κατηγορεῖν δύνανται· οὐ γὰρ πάντες εἰς κατηγορίαν ἱερέων προσδέχονται, ἀλλ' οὓς ὁ τῆς δευτέρας συνόδου ἔκτος κανὼν περιέχει, καὶ ὁ ρκη' καὶ ρκθ' καὶ ρλ' τῆς παρουσίας συνόδου φησί. Καὶ ὅτε φανῶσιν ἐκεῖνοι πρὸς κατηγορίαν δεκτοί, τότε καὶ τὰ

40. Ρ-Π 3, 425. Μὲ τὸ «πάνυ ἀρέσκει» ἐγινε δεκτὴ ἡ διάταξη ἀπὸ τῆς Σύνοδο.

41. Ρ-Π 3, 426.

42. Ρ-Π 3, 426.

προτιθέμενα αιτιάματα συζευχθῶσιν, ἀντί τοῦ, συνεισαχθῶσι τῇ ἐξετάσει, καί ὄτε καθαρὸς φανῆ ἐπὶ δημοσίας προσόψεως, *τουτέστιν, ἐπὶ φανεράς ἐξετάσεως, τότε χειροτονεῖσθαι*. Οἱ ἐπίσκοποι εἶπον· Πάνυ ἀρέσκει»⁴³.

Τὰ ἴδια περίπου γράφει καὶ ὁ Βαλσαμών⁴⁴.

ἽΟ Ἀριστηνὸς ἐπιγραμματικῶς λέει: «Ἐπισκόπου ὑπὸ τριῶν ἐπισκόπων ψηφίζομένου, εἰ ἀντιλογία γένηται περὶ αὐτοῦ, ἕτεροι δύο προσζευχθήτωσαν· καὶ οὕτω τὰ κατ' αὐτὸν ὑπ' αὐτῶν ἐξετασθήτω· καὶ εἰ φανείη καθαρὸς, χειροτονεῖσθω»⁴⁵. ἽΟ Ἀριστηνὸς φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ τὸ λαϊκὸ στοιχεῖο.

Καὶ ὁ ἁγ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης λέει ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἐπίσκοποι νὰ κρίνουν: «Καὶ α' μὲν νὰ ἐξετάζουν *ἐμπροσθεν τοῦ λαοῦ*, εἰς τὸν ὁποῖον μέλει νὰ χειροτονηθῆ ὁ ὑποψήφιος, τὰ πρόσωπα τῶν κατηγορῶν ποίας ὑπολήψεως εἶναι, (περὶ οὗ ὄρα τὸν ὁδ' Ἀποστολ.) καὶ ἂν αὐτοὶ ἦναι ἀδιάβλητοι, τότε νὰ ἐξετάζουν καὶ τὰς κατηγορίας, τὰς προβαλλομένας ὑπ' αὐτῶν· καὶ ἂφ' οὗ ὁ ὑποψήφιος φανῆ καθαρὸς ἀπὸ τὰς κατηγορίας ἐμπροσθεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ λαοῦ, τότε νὰ χειροτονῆται Ἐπίσκοπος»⁴⁶.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Ἀριστηνὸ, ὁ ἁγ. Νικόδημος δίνει μεγάλη σημασίαν στὴν παρουσία τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου⁴⁷. Κανένας ὅμως δὲν κάνει λόγο γιὰ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ στὴν ψηφοφορία.

43. Ρ-Π 3, 426.

44. Ρ-Π 3, 426-427.

45. Ρ-Π 3, 428-429.

46. *Πηδάλιον*, σελ. 492.

47. Καὶ στὸ Νομοκανόνα τοῦ Φωτίου διαβάζουμε: «Ἡ μὲν γὰρ πρώτη διάταξις τοῦ α' τίτ. τῶν νεαρῶν παρακελεύεται τὰς τῶν ἐπισκόπων χειροτονίας ἐπὶ παντός τοῦ λαοῦ τῆς ἐκκλησίας γίνεσθαι, πρὸς τὸ ἄδειαν ἔχειν πάντα τὸν βουλόμενον ἀντιλέγειν· καὶ εἶγε πρὸ τῆς χειροτονίας γένηται ἢ ἀντίρρησης, μὴ πρότερον χειροτονεῖσθαι, πρὶν ἂν ἡ ἐξετάσις γένηται, καὶ φανῆ πανταχόθεν ἀνεύθυνος· εἰ δὲ πρὸ τῆς ἐξετάσεως χειροτονηθῆ, τῆς ἱερατείας ἐκπεσεῖται σὺν τῷ χειροτονήσαντι» (Ρ-Π 1, 40). ἽΟ Ματθαῖος Βλάσταρης στὸ «Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον χ» σημειώνει πρῶτα: «Ἡ δὲ ρλζ' Ἰουστινιάνειος νεαρά, ἐπὶ τρισὶ προσώποις τὸ ψήφισμα γίνεσθαι τῶν ἐπισκόπων κελεύει παρὰ τε τῶν κληρικῶν καὶ τῶν τῆς πόλεως τὰ πρῶτα φερόντων, ἐφ' ἣ ψηφίζεται ὁ ἐπίσκοπος, ἐκάστου τούτων κατὰ τῶν θείων ἐπομνημένων Εὐαγγελίων, μήτε δόσει χρυσοῦ, ἢ ὑποσχέσει, ἢ φιλίᾳ, ἢ χάριτι, ἢ ἄλλῃ τινὶ προσπαθείᾳ τοῦτον ἐκλέγεσθαι...» (Ρ-Π 6, 497). Καὶ παρατηρεῖ στὴ συνέχεια: «Ἀλλὰ τὰ πλεῖω τούτων τοῖς ἱεροῖς παρεῖται κανόσι, μήτε κατὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων ὁμνῦναι τοὺς ψηφίζομένους δεῖν οἰομένους, μήτε παρὰ τῶν κληρικῶν ἢ τῶν πρώτων τῆς πόλεως τὰς ψήφους γίνεσθαι, ἀλλὰ μόνον τῶν ἐπισκόπων, οἱ καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων λόγον πρὸς τοῦ κοινοῦ κριτοῦ εἰσπραχθήσονται» (Ρ-Π 6, 498). Καὶ προσθέτει: «Νόμος. Κατηγορίας δέ, φησί, πρὸς τινος κινήσεως κατὰ τοῦ μέλλοντος χειροτονεῖσθαι ἐπισκόπου, ἢ κληρικοῦ ἐφ' οἰαδήποτε αἰτίᾳ, ἀναβαλλέσθω ἢ τοιαύτη χειροτονία, καὶ ζήτησις ἀκριβεστάτη γινέσθω τριῶν εἰσω μηνῶν· καὶ εἰ μὲν ὑπεύθυνος εὐρεθῆ ὁ μέλλων χειροτονηθῆσεσθαι, καλυέσθω ἢ χειροτονία· εἰ δὲ ἀνεύθυνος, χειροτονεῖσθω...» (Ρ-Π 6, 498).

Ἔτσι, σύμφωνα καὶ μὲ τὸν κανόνα αὐτὸ καὶ τὶς σχετικὲς ἐρμηνεῖες οἱ λαϊκοὶ ἔχουν τὸ δικαίωμα: α) Νὰ ζητοῦν κάποιον πρόσωπο γιὰ ἀρχιερέα τους, β) νὰ ὑποβάλλουν ἐνστάσεις γιὰ τὸ ποιὸν κάποιου ὑποψηφίου, καὶ γ) νὰ παρακολουθοῦν τὴν ἐξέταση καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν ἐνστάσεων ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους. Λίγο πιὸ ἀναλυτικά: Καὶ στὸν ἔλεγχο τῶν κατηγορῶν καὶ στὸν ἔλεγχο τῶν ὑποψηφίων ἀρχιερέων ἔχουν λόγο (κάποια συμμετοχὴ) καὶ οἱ πιστοὶ χριστιανοί, ὁ λαὸς, τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὄχι οἱ ὑπὸ ἐπιτίμιο ἢ κατηγορία εὐρισκόμενοι. Πολὺ περισσότερο δὲν ἔχουν λόγο οὔτε φυσικὰ θέση οἱ ἄπιστοι, οἱ ἐκτὸς Ἐκκλησίας εὐρισκόμενοι.

Ἴσως πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω διευκρινισθοῦν ἢ ἐπικυρωθοῦν ἀκόμη περισσότερο καὶ ἀπὸ τὸν ζ' καν. τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος μιλάει γενικότερα περὶ τῶν ὑποψηφίων πρὸς χειροτονίαν κληρικῶν. Αὐτὸς ὀρίζει: «Περὶ τῶν ὀφειλόντων (ἢ μελλόντων) χειροτονεῖσθαι, οὗτος ἔστω τύπος, ὥστε πᾶν τὸ ἱερατεῖον συμφωνεῖν καὶ αἰρεῖσθαι, καὶ τότε τὸν ἐπίσκοπον δοκιμάζειν, καὶ συναινούντος αὐτῷ τοῦ ἱερατείου, χειροτονεῖν ἐν μέσῃ τῆ ἐκκλησία, παρόντος τοῦ λαοῦ καὶ προσφωνούντος τοῦ ἐπισκόπου, εἰ καὶ ὁ λαὸς δύναται αὐτῷ μαρτυρεῖν. Χειροτονία δὲ λαθραίως μὴ γινέσθω· τῆς γὰρ ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχούσης, πρέπει παρόντων τῶν ἁγίων τὰς χειροτονίας ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας γίνεσθαι. Ἐν δὲ τῇ ἐνορία, εἰ μὲν κοινωνήσαντές εἰσὶ τινες ταῖς τῶν κοινωνησάντων γνώμαις, μὴ ἄλλως χειροτονεῖσθωσαν, ἀλλὰ τῶν ἀληθῶς ὀρθοδόξων κληρικῶν δοκιμαζόντων, παρόντος πάλιν τοῦ ἐπισκόπου, καὶ προσφωνούντος παρόντι τῷ λαῷ, μόνον ἵνα (εἰ) μὴ (μέσον) περιδρομὴ τις γένηται»⁴⁸.

Ὁ Βαλασαμῶν⁴⁹, ἐρμηνεύοντας καὶ σχολιάζοντας τὸν κανόνα, λέει: «Περὶ τῶν μελλόντων χειροτονεῖσθαι ἐν κλήρῳ, δίδωσι (ὁ κανόνας) τύπον, καὶ φησιν, ὅτι δεῖ τὸν μέλλοντα χειροτονεῖσθαι, παρὰ παντὸς τοῦ ἱερατείου αἰρεῖσθαι, ἀντὶ τοῦ, προκρίνεσθαι συμφώνως· οὕτω δὲ προκριθέντα, τότε δοκιμάζεσθαι αὐτὸν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὅτε κάκεινῳ δόξει ὁ ἄνθρωπος ἐπιτήδειος εἰς χειροτονίαν, τότε χειροτονεῖν (χειροτονεῖσθαι), συναίνεσει τοῦ ἱερατείου, παρόντος καὶ τοῦ λαοῦ. Διὰ τί δ' εἶπε· χειροτονεῖν αὐτὸν συναίνεσει τοῦ ἱερατείου; Ἐπεὶ γὰρ ἐξελέγη παρὰ τοῦ ἱερατείου, ἢ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ συναίνεσις δοκεῖ μὴ ἀναγκαία εἶναι· ἀλλ' εἰκὸς καιρὸν τινα μετὰ τὴν ἐκλογὴν παρελθεῖν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ γινῶναι τι τοὺς προκρίναντας τὸν μέλλοντα χειροτονηθῆναι κωλύον αὐτῷ τὴν χειροτονίαν. Διὰ τοῦτο οὖν συναίνεσθαι αὐτοὺς καὶ χειροτονουμένου αὐτοῦ εἶπε, καὶ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τό-

48. Ρ-Π 4, 347.

49. Ἐρμηνεία τοῦ Ζωναρά δὲν ἔχομε.

τε προσφωνεῖν τῷ λαῷ ἐρωτῶντα, εἰ μαρτυρεῖ πρὸς χειροτονίαν ἄξιον»⁵⁰.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κανόνων τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας καὶ τῆ σχετικῆς ἐρμηνείας τοῦ Ζωναρά πληροφοροῦμεθα, ὅτι:

α) Πρέπει ὁ ὑποψήφιος κληρικός μᾶς πόλεως νὰ προκρίνεται ἀπὸ ὅλο τὸ ἱερατεῖο αὐτῆς.

β) Μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρόκριση νὰ τὸν «δοκιμάζει» ὁ οἰκείος ἐπίσκοπος.

γ) Ὅταν φανεῖ καὶ σ' αὐτὸν κατάλληλος γιὰ χειροτονία.

δ) Τότε μὲ τὴ συναίνεση πάλι τοῦ ἱερατείου νὰ χειροτονεῖται ὁ ὑποψήφιος. Ἡ συναίνεση αὐτὴ χρειάζεται, γιατί μπορεῖ στοῦ διάστημα πού μεσολάβησε νὰ ἐγινε γνωστὸ κάποιο κώλυμα ἱερωσύνης τοῦ ὑποψηφίου.

ε) Ἡ χειροτονία νὰ γίνεται παρόντος καὶ τοῦ πιστοῦ λαοῦ, «τῶν ἁγίων», οἱ ὅποιοι θὰ ἐπιμαρτυροῦν γιὰ τὴν καταλληλότητα τοῦ ὑποψηφίου κληρικοῦ. Καὶ προστίθεται: «Λαθραῖας δὲ χειροτονίας γίνεσθαι ἀποτρέπει. Ἐπεὶ γάρ, φησὶν, εἰρήνη ἐστὶ παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ, ...δεῖ παρουσίᾳ τῶν ἁγίων, ἦτοι τῶν πιστῶν, τὰς χειροτονίας γίνεσθαι ἐπ' ἐκκλησίας· ἁγίους δέ, τοὺς πιστοὺς ἐκάλεσεν, ἐκ τοῦ θεσπεσίου Παύλου τοῦτο παραλαβών· οὕτω γὰρ κάκεινος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ τοὺς πιστοὺς ὀνομάζει... Ταῦτα δὲ λέγει γίνεσθαι, ἵνα μὴ μέσον γένηται τις περιδρομή, ἧγουν ἀπάτη καὶ συναρπαγή, καὶ χειροτονηθῆ τις μὴ ὑγιῶς ἔχων περὶ τὴν πίστιν»⁵¹. Καὶ ἀκολουθώντας κι ἐμεῖς συνεχίζουμε:

στ) Νὰ μὴ γίνονται λαθραῖες-κρυφές χειροτονίες, ἀλλὰ νὰ τελοῦνται παρουσίᾳ τῶν πιστῶν χριστιανῶν στὶς ἐκκλησίες.

ζ) Καὶ ὅλα αὐτὰ ὀρίζονται, γιὰ νὰ μὴ λάβει χώρα καμία συναρπαγή ἢ ἀπάτη καὶ χειροτονηθεῖ κάποιος πού δὲν εἶναι ὑγιῆς στὴν πίστη καὶ τὸ βίο.

Καὶ ὁ Ἅγ. Νικόδημος, ἐρμηνεύοντας τὸν ἴδιο κανόνα, ἐπιβεβαιώνει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ ἀνωτέρω γράφοντας: «Διορίζει γὰρ (ὁ κανὼν) ὅτι ὅλον τὸ ἱερατεῖον πρέπει πρῶτον νὰ συμφωνῆ καὶ νὰ ἐκλέγῃ ἐκείνον ὅπου ἔχει νὰ χειροτονηθῆ, καὶ τότε νὰ δοκιμάξῃ αὐτὸν καὶ ὁ Ἐπίσκοπος, καὶ συμφωνούντος καὶ τοῦ ἱερατείου, καὶ παρόντος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐρωτᾷ τὸν λαόν, ἂν καὶ αὐτοὶ τὸν μαρτυροῦν ἄξιον, καὶ οὕτω νὰ χειροτονῆ αὐτὸν παρρησίᾳ εἰς τὸ μέσον τῆς Ἐκκλησίας, κρυφίως δὲ χειροτονία νὰ μὴ γίνεται. Διότι, ἀφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία ἔλαβεν εἰρήνην ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς, ἢ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἐθνικούς... πρέπει αἱ χειροτονίαι νὰ γίνωνται φανερὰ ἐπ' Ἐκκλησίας, ὅταν ἦναι

50. Ρ-Π 4, 347.

51. Ρ-Π 4, 348.

παρόντες οἱ Ἅγιοι, ἤτοι οἱ Χριστιανοί... καὶ τοῦτο νὰ γίνεται διὰ νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ καμία συναρπαγὴ καὶ ἀπάτη, καὶ χειροτονηθῆ τις (=*κάποιος*) ἔχων αἰρετικά φρονήματα»⁵².

Ἐπομένως ἀπὸ τὴ μέχρι τοῦδε ἀναδρομὴ στοὺς σχετικούς κανόνες ἔχουμε μία συμφωνία καὶ ἐπιβεβαίωση ὡς πρὸς τὴ διαγραφόμενη διαδικασία γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἑνὸς ἀρχιερέως: Ὅτι δηλαδή ἡ πρόκριση καὶ συναίνεση τοῦ ἱερατείου προηγούνται τῆς ἐκλογῆς συμμετέχοντος καὶ τοῦ πιστοῦ λαοῦ. Αὐτὴ ἢ ἐνεργὸς παρουσία τοῦ κλήρου-λαοῦ συνεχίζεται καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τῆς σχετικῆς μὲ τὴν ἐκλογὴ καὶ χειροτονία διαδικασίας καὶ δοκιμασίας. Πάντως ὁμως ἡ κύρια δοκιμασία καὶ ἰδίως ἡ ἐκλογὴ (ἀπόφαση ἢ ψηφοφορία) καὶ χειροτονία γίνεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο (προκειμένου περὶ ἱερέων) ἢ ἀπὸ ἐπισκόπους (προκειμένου περὶ ἀρχιερέων).

ΚΕΦ. Β'

ΠΑΓΙΩΣΗ – ΟΡΙΟΘΕΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

1. Ὁ ὀρισμὸς τοῦ γ' καν. τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου.

Τὴν τελευταία ἀποψη-θέση ὡς πρὸς τὴ συμμετοχὴ μόνον ἐπισκόπων στὸ ἐκλογικὸ σῶμα γιὰ τὴν ἀνάδειξη ἑνὸς ἀρχιερέως –θέμα τὸ ὁποῖο μᾶς ἀπασχολεῖ στὴν παρούσα μελέτη– ὀρίζει τέλος σαφῶς ὁ γ' καν. τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἀκολουθώντας, ἀνανεώνοντας καὶ ἐρμηνεύοντας καὶ προγενέστερους κανόνες λέει: «Πᾶσαν ψῆφον γινομένην παρὰ ἀρχόντων, ἐπισκόπου, ἢ πρεσβυτέρου, ἢ διακόνου, ἄκυρον μένειν, κατὰ τὸν κανόνα τὸν λέγοντα: Εἴ τις ἐπίσκοπος, κοσμικοῖς ἀρχουσι χρησάμενος, δι' αὐτῶν ἐγκρατῆς ἐκκλησίας γένηται, καθαιρεῖσθω, καὶ ἀφοριζέσθω (ἢ ἀφοριζέσθωσαν) καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῶ πάντες. Δεῖ γάρ τὸν μέλλοντα προβιβάζεσθαι εἰς ἐπισκοπήν, ὑπὸ ἐπισκόπων ψηφίζεσθαι καθὼς παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ ὤρισται ἐν τῷ κανόνι τῷ λέγοντι: Ἐπίσκοπον προσήκει, μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθιστασθαι· εἰ δὲ δυσχερὲς εἴη τὸ τοιοῦτο, ἢ διὰ κατεπίγουσαν ἀνάγκην, ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ, ἐξάπαντος τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένους, (συμπῆφων γινομένων καὶ τῶν ἀπόντων, καὶ συντιθεμένων διὰ γραμμάτων), τότε τὴν χειροτονίαν ποιεῖσθαι. Τὸ δὲ κύριον τῶν γινομένων, δίδοσθαι καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ»⁵³.

52. Πηδάλιον, σελ. 680-681.

53. Ρ-Π 2, 564.

Ἐκεῖνο ποῦ πρέπει ἐδῶ νὰ ὑπογραμμίσουμε καὶ νὰ τονίσουμε εἶναι ἡ κατηγορηματικότητα τῆς προτάσεως «Δεῖ (=πρέπει) γὰρ τὸν μέλλοντα προβιβάζεσθαι εἰς ἐπισκοπὴν, ὑπὸ ἐπισκόπων ψηφίζεσθαι»· ἐκτὸς τῆς κατηγορηματικότητος τοῦ δεῖ (δὲν λέει «περὶ τοῦ δεῖν», ὅπως στοὺς κανόνες τῆς Λαοδικείας) ὀρίζει ἐπίσης κατηγορηματικῶς καὶ ἀποκλειστικῶς «ὑπὸ ἐπισκόπων ψηφίζεσθαι», τ.ἔ. μόνον ὑπὸ ἐπισκόπων. Δὲν λέει «καὶ ὑπὸ ἐπισκόπων», ὁπότε θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυρισθεῖ κάποιος ὅτι ἀφ'ἑνὸς περιθώριο νὰ ψηφίζουν καὶ ἄλλοι. Καὶ αὐτὴν τὴν κατηγορηματικὴν πρότασιν τὴν κατοχυρώνει μεταξὺ ἄλλων δύο προγενέστερων κανόνων⁵⁴.

Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ κανόνας χρησιμοποιοῦν τὸ ρῆμα ψηφίζεσθαι καὶ ὄχι χειροτονεῖσθαι, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρξει κάποια παρανόησις ἢ παρερμηνεία, γιὰ ποιά πράξις ἐννοεῖ, τὴν ἐκλογὴν-χειροτονίαν ἢ τὴν ἱεροτελεστία-χειροτονία.

Ἄλλ' ἅς δοῦμε τί λένε καὶ οἱ γνωστοὶ μας σχολιαστές. Ὁ Ζωναράς γράφει: «Παλαιὰ ἢ κακία· ἐγένοντο γὰρ καὶ πάσαι ἄθεσμά τινα, καὶ ἄρχοντες τῆς δυναστείας θαρρόυντες, ἐψηφίζοντο ἐπισκόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους προσέτασσαν γίνεσθαι. Ταῦτα οὖν ἡ σύνοδος κωλύει, τὸν ἀποστολικὸν κανόνα παράγουσα... Ὅρίζει δὲ ὑπὸ ἐπισκόπων ψηφίζεσθαι τὸν εἰς ἐπισκοπὴν προαχθήσεσθαι μέλλοντα, καὶ μέμνηται τοῦ δ' κανόνος τῶν ἐν Νικαίᾳ ἁγίων Πατέρων»⁵⁵. Ἐπομένως καὶ ἐδῶ ἰσχύουν ὅσα σημειώσαμε ἀμέσως πρὶν ὑπὲρ τῆς κατηγορηματικότητος τοῦ κανόνα, γιὰ τὴν ἀποκλειστικότητα τῶν ἐπισκόπων στὴν ψηφοφορία καὶ γιὰ τὴν καθοριστικότητα τοῦ ψηφίζεσθαι.

Ὁ Βαλασαμῶν ἐκτὸς τῶν ἄλλων σχολίων, θέτοντας τὸ ἐρώτημα «Τῶν δὲ ἀρχόντων μὴ δυναμένων ὅλως ψηφίζεσθαι ἐπισκόπους, πῶς ὁ κανὼν διορίζεται ἀκυροῦσθαι τὰς παρὰ τούτων γινομένας ψήφους», δίνει τὴν ἐξῆς λύσιν: «Οὐ περὶ ψήφων παρὰ ἀρχόντων γινομένων ὁ κανὼν θεσπίζει, ἀλλὰ περὶ ψήφων ἐπισκόπων, προβαίνουσῶν κατὰ ἐξουσίαν (ἐντολήν) ἀρχοντικὴν, καὶ περὶ ψήφων, ἧτοι χειροτονιῶν πρεσβυτέρων, ἢ διακόνων, προβαίνουσῶν κατὰ κέλευσιν ὁμοίαν»⁵⁶.

Σύμφωνα μὲν αὐτὰ ὁ Βαλασαμῶν φαίνεται ὅτι μὲ τὴν ἔκφρασιν «ψήφος ἀρχόντων» δέχεται ὅτι ὁ κανόνας ἐδῶ ἐννοεῖ (καὶ ἀποκλείει) τὴν φορτικὴν παρενόχλησιν τῶν ψηφίζόντων ἐπισκόπων ἀπὸ τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων. Παρὰ ταῦτα μᾶς πληροφορεῖ-δέχεται, χωρὶς νὰ ἀναφέρει συγκεκριμένους κανόνες, ὅτι «οἱ ἀρχόντες δὲν ἠδύναντο ὅλως ψηφίζεσθαι ἐπισκόπους».

54. Τοῦ λ' ἀποστολικοῦ καὶ τοῦ δ' τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου.

55. Ρ-Π 2, 564-565.

56. Ρ-Π 2, 565-566.

Κατόπιν τούτων θὰ θέλαμε νὰ ἐπισημάνουμε τὸ γεγονός ὅτι κατὰ μὲν τὸν Ζωναρᾶ ὁ κανόνας ἀπαγορεύει τὶς ψήφους τῶν ἀρχόντων, κατὰ δὲ τὸν Βαλσαμῶνα ὁ συγκεκριμένος κανόνας ἀπαγορεύει τὴν παρέμβαση τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων, γιὰ νὰ σημειώσουμε: Ἐμεῖς νομίζουμε ὅτι ἰσχύουν καὶ τὰ δύο. Γιατὶ ὁ παρανομαστής εἶναι ὁ ἴδιος: Ἡ μὴ χρησιμοποίηση, ἀνάμειξη καὶ συμμετοχὴ στὴν ψηφορορία τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων. Καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐὰν ἀπαγορεύεται ἢ παρέμβαση τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων στὴν ψηφορορία-ἐκλογὴ ἑνὸς ἐπισκόπου, πολὺ περισσότερο ἀπαγορεύεται ἢ συμμετοχὴ τους στὴν ψηφορορία-ἐκλογὴ ἑνὸς ἐπισκόπου.

Τέλος πρὸς ἐνίσχυση τῶν προηγουμένων θέσεων καταχωρίζουμε καὶ τὴ σύντομη, ἀλλὰ περιεκτικὴ ἐρμηνεῖα τοῦ Ἁγ. Νικοδήμου, ὅπου διαβάζουμε: «Ὁ παρῶν Κανὼν σύγκειται ἀπὸ τὸν λ' Κανόνα τῶν Ἀποστόλων, καὶ τὸν δ' τῆς α' τοὺς ὁποίους ἐπειδὴ ἐξηγήσαμεν, ὄρα τὴν ἐρμηνεῖαν αὐτῶν ἐκεῖ⁵⁷, ἵνα μὴ καὶ ἐνταῦθα περὶ τῶν αὐτῶν παλιλογῶμεν· τοῦτο δὲ μόνον ἰδιαιτερον οὔτος ἔχει, ὅτι νὰ μὲνη ἄκυρος κάθε ψήφος Ἐπισκόπου, ἢ Πρεσβυτέρου, ἢ Διακόνου, ἥτις ἤθελε γένη ἀπὸ ἐξουσίαν καὶ δυναστείαν ἀρχόντων· καὶ ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι νὰ ψηφίζονται ἀπὸ Ἐπισκόπους, κατὰ προηγούμενον τρόπον, δηλ. ὅτι δὲ καὶ οἱ Πρεσβύτεροι καὶ οἱ Διάκονοι ψηφίζονται, δηλοῦται μάλιστα ἀπὸ τὸν παρόντα Κανόνα, περὶ οὗ ὄρα τὴν ὑπόσημ. τοῦ β' Ἀποστολικοῦ· ὅτι δὲ καὶ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ συμψηφίζον ἐπομένως, μετὰ τοὺς Ἀρχιερεῖς, τοὺς μέλλοντας ἱερωθῆναι, δηλοῖ ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ ξα' Ἀποστολικοῦ»⁵⁸.

Ὁ Ἁγ. Νικόδημος, λοιπόν, δέχεται καὶ τὰ δύο, καὶ νὰ μὴν ψηφίζουν οἱ ἴδιοι οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες κατὰ τὴν ἐκλογὴ ἐπισκόπων καὶ νὰ μὴν ἐπιβάλλουν στοὺς ἐπισκόπους ποιὸν νὰ ψηφίσουν. Ἐπίσης ὑποδεικνύει καὶ τί πρέπει νὰ γίνεται μὲ τὴν συμμετοχὴ τῶν χριστιανῶν, τ.ἔ. τῶν λαϊκῶν, θέση μὲ τὴν ὁποία θὰ ἀσχοληθοῦμε συστηματικότερα πιὸ κάτω.

2. Ἐξήγηση ὁρισμένων διαπιστώσεων.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω διαφαίνεται ὅτι, ὅσο προχωροῦν καὶ ἐξελίσσονται τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας (μέχρι τὴν Ζ' Οἰκουμ. Σύνοδο), οἱ κανόνες καθίστανται σαφέστεροι καὶ πιὸ κατηγορηματικοὶ ὡς πρὸς τὴν ἀποκλειστικὴ

57. Ἀπὸ τὶς ἐρμηνεῖες, στίς ὁποῖες παραπέμπει ὁ Ἁγ. Νικόδημος, μεταφέρουμε ἓνα μικρὸ τμῆμα τῆς ἐρμηνείας στὸν λ' ἀποστολικὸ κανόνα, τὸ ὁποῖο μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ. Αὐτὸ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Κατὰ τὸν γ' τῆς ζ' δὲν πρέπει οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες νὰ ψηφίζον Ἐπισκόπους».

58. Πηδάλιον, σελ. 325.

συμμετοχή στο συνοδικό εκλεκτορικό σώμα για την ανάδειξη επισκόπου μόνον επισκόπων.

Ίσως (βεβαίως) έντύπωση προξενούν ή σαφήνεια και ή κατηγορηματικότητα τών βυζαντινών (και μεταγενέστερων) έρμηνευτών-κανονολόγων (Ζωναρά, Βαλσαμῶνος κ.τ.λ.) σέ πολλά έρμηνευτικά τους σχόλια που παραθέτουν στους προγενέστερους τῆς Ζ' Οίκουμ. Συνόδου και λίγο άσαφείς κανόνες. Τοῦτο όφείλεται στο γεγονός ότι αυτοί είχαν πρό όφθαλμών τήν όλη επί τό σαφέστερον εξέλιξη τών κανονικών διατάξεων καθώς και τήν όλη εκκλησιαστική πράξη μέχρι τήν έποχή τους, τήν όποία εκφράζουν και διατυπώνουν στίς έν λόγω έρμηνείες τους. Και μή λησμονοῦμε ιδιαίτερος ότι ή πράξη τῆς Έκκλησίας είναι ένας από τους καλύτερους έρμηνευτές και διαφωτιστές τών άσαφειών ή δυσχερειών τών ιερών κανόνων.

Έν πάση περιπτώσει τό γενικό συμπέρασμα είναι ότι ή θέση τών ί. κανόνων είναι μάλλον άρνητική στή σύγχρονη και ισότιμη συμμετοχή τών λαϊκών στήν εκλογή Μητροπολιτών και επισκόπων. Έπαναλαμβάνουμε: Είναι προφανώς άρνητική στο ζήτημα «άν πρέπει για τήν ανάδειξη τών επισκόπων νά ψηφίζουν ταυτοχρόνως με τους επισκόπους τῆς Ίεραρχίας μίας τοπικής Έκκλησίας και οί λαϊκοί, ή οί εκπρόσωποι τοῦ λαοῦ», χωρίς νά αποκλείουν ότι είναι δυνατόν νά έχουν κάποιο λόγο.

Άπό τήν άλλη πάλι πλευρά δικαίως και όρθως οί κανόνες τῆς Λαοδικείας χρησιμοποιοῦν τό «περί» και δικαίως και εύλόγως οί έρμηνευτές διακυμαίνονται στίς άπόψεις τους και διαφοροποιοῦνται μεταξύ τους ως προς τή συμμετοχή τοῦ πληρώματος τῆς Έκκλησίας (λαϊκοῦ στοιχείου) στήν εκλογή τών επισκόπων, και πιό συγκεκριμένα ως προς τό είδος τῆς συμμετοχῆς και τοῦ ποσοστοῦ τῆς συμμετοχῆς και τῆς ώρας και τῆς στιγμῆς τῆς συμμετοχῆς. Γιατί, όπως είδαμε και κατά τήν προεκλογή και επιλογή τών υποψηφίων επισκόπων και κατά τήν εκ τών ύστέρων έγκριση αὐτῶν είχαν κάποιο λόγο ό κλήρος και ό λαός. Και ή μέν επιλογή γινόταν ένώπιον τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ και με τή συμμαρτυρία τοῦ ιερατείου, ή δέ τελική έγκριση και ένώπιον τοῦ πληρώματος τῆς Έκκλησίας.

Πάντως όλα αὐτά αποδεικνύουν ότι ό λαός είχε λόγο και συνεπώς έμμέσως είχε συμμετοχή στήν εκλογή τών άρχιερέων του.

3. Ἡ καθοριστική συμβολή τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη.

Μετά τά άνωτέρω ίσως είναι πιό εύχερες, αλλά και πιό άναγκαῖο νά διευκρινισθεῖ και νά καθορισθεῖ ακριβέστερα, τί νόημα έχει τό προβαλλόμε-

νο «ψήφω κλήρου καὶ λαοῦ»; Ποιό εἶναι τὸ κανονικὸ καὶ ἄρα ὀρθόδοξο περιεχόμενό του; Εἶναι δηλαδή ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνουμε στὸ ἐν λόγῳ πρόβλημα, γιὰ νὰ γνωρίζουμε τὸ ὀρθό, τὸ σύμφωνο καὶ μὲ τοὺς ἰ. κανόνες εἶδος τῆς ἀπὸ πολλοὺς προτεινόμενης καὶ ὑποστηριζόμενης «ψήφω κλήρου καὶ λαοῦ» ἐκλογῆς καὶ καταστάσεως τῶν ἐπισκόπων, καὶ γιὰ νὰ ὑπάρξει συμφωνία μεταξὺ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Πρὸς τοῦτο πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ προσέξουμε ὅτι ἡ ἔκφραση αὐτὴ λέει «ψήφω» (=μὲ τὴν ψήφῳ) καὶ ὄχι «ψήφοις» (=μὲ τὶς ψήφους) τοῦ λαοῦ. Ἄλλὰ γιὰ τὴν καλύτερη διερεύνηση καὶ διευκρίνιση τοῦ κανονικοῦ περιεχομένου τῆς ἐν λόγῳ ἔκφρασεως νομίζουμε ὅτι πρέπει νὰ καταφύγουμε πρωτίστως καί, ὅπως προαναγγείλαμε, στὴν προσφορὰ καὶ στὴ σοφία, στὸ «Πηδάλιον», τοῦ Ἁγ. Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτη. Ἐκεῖ ὁ Ἅγιος μᾶς μεταφέρει καὶ ἐκθέτει τὸ πνεῦμα τῶν ἱερῶν κανόνων, τῆς κανονικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτό:

α) Σχολιάζοντας, λοιπόν, καὶ ὑπομνηματίζοντας ὁ Ἅγιος τὸν β' ἀποστολικὸ κανόνα γράφει μεταξὺ ἄλλων: «Καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος ἐρμηνεύων εἰς τὸ η' κεφ. τῶν Ἀριθμ. τὸ ρητὸν ἐκεῖνο. Καὶ προσάξεις τοὺς Λευΐτας ἔναντι Κυρίου, καὶ ἐπιθήσουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς Λευΐτας (ἐδάφ. 1) λέγει τοῖς ἐπὶ ἱερουργίαν διὰ Χριστοῦ καλουμένους, *ἐπιψηφίζονται λαοῖ*», ἀγκαλὰ (=ἂν καὶ) ἡ ψήφος αὐτὴ δὲν ἐνεργεῖται τὴν σήμερον»⁵⁹. Καὶ προσθέτει *καὶ ἡ συμμαρτυρία* «ὄπου δίδεται εἰς τοὺς χειροτονησομένους Πρεσβυτέρους καὶ Διακόνους... ὑπογεγραμμένη οὕσα μὲ τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐγκρίτων *ἱερέων καὶ κληρικῶν*, φαίνεται νὰ ἔχη τόπον ψηφοφορίας»⁶⁰.

β) Σχολιάζοντας, ἐπίσης, ὁ Ἅγ. Νικόδημος τὸν λ' (30) ἀποστολικὸ κανόνα γράφει: «... κατὰ τὸν γ' κανόνα τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου δὲν πρέπει οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες νὰ ψηφίζουν Ἐπισκόπους, ἢ Πρεσβυτέρους, ἢ Διακόνους, οὔτε οἱ ὄχλοι νὰ κάμνουν τὰς ἐκλογὰς τῶν ἱερωμένων, κατὰ τὸν ιγ' τῆς ἐν Λαοδικεῖα (κατὰ προηγούμενον τρόπον δηλαδή), ἀλλὰ οἱ ὁμοταγεῖς *Ἐπίσκοποι καὶ Ἱερεῖς*». Καὶ συνεχίζει διευκρινίζοντας: «*Εἶπα κατὰ προηγούμενον τρόπον, ὅτι, δὲν ψηφίζουν οἱ λαϊκοὶ, ἐπειδὴ, κατὰ ἐπόμενονον τρόπον, πρέπει νὰ ἐρωτῶνται καὶ αὐτοὶ ἂν συναινοῦσιν εἰς τὴν ψήφον, ἢ ὄλοι, ἢ οἱ περισσότεροι (...):* α) δι' ὅτι, ἂν αὐτοὶ ἔχουν νὰ ἀποδείξουν κατὰ τοῦ ὑποψηφίου καμμίαν κατηγορίαν ἀληθῆ, πρέπει νὰ ἐμποδίζηται ἡ χειροτονία του, κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ξα' Ἀποστολικοῦ, καὶ β) ἂν καὶ αὐτοὶ δὲν συν-

59. Πηδάλιον, σελ. 4, ὑποσ. 1.

60. Ὅπ. παρ.

αινοῦσιν εἰς τὴν ψῆφόν του, ἐνδέχεται νὰ μὴ δεχθοῦν τὸν Ἀρχιερέα ἐκεῖνον ὁποῦ ψηφίσει μόνη ἡ σύνοδος, καὶ ἐντεῦθεν νὰ ἀκολουθήσῃ σύγχυσις καὶ διαίρεσις μεταξὺ τῶν Ἀρχιερέων καὶ τῶν Χριστιανῶν· ἀγαλὰ (=καίτοι) καὶ τὴν σήμερον δὲν ἐνεργεῖται, οὔτε αὐτὴ ἢ κατὰ ἐπόμενον τρόπον ἐρώτησις τῶν λαϊκῶν καὶ συναίνεσις. Ἀνάγνωθι καὶ τὸν ξα' Ἀποστολικόν»⁶¹.

Βλέπουμε δηλαδή, ὅτι ὁ Ἅγ. Νικόδημος μιλάει περὶ προηγουμένης ψήφου (ἐκλογῆς) ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἐπομένης ψήφου (συναίνεσεως καὶ ἐγκρίσεως) ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς.

γ) Στὴν ἐρμηνεία τοῦ ξα' ἀποστολικοῦ κανόνα σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Ἁγίου διαβάζουμε: «Ἀνίσως λοιπὸν οἱ κατήγοροι... ἀποδείξουν ἀληθῆ τὴν κατηγορίαν τὴν κατὰ τοῦ ὑποψηφίου ἐκεῖνου, ὁ τοιοῦτος δὲν γίνεται Κληρικός. Εἰ δὲ δὲν δυνηθοῦν νὰ τὴν ἀποδείξουν ἀνάμεσα εἰς τρεῖς μῆνας, αὐτοὶ μὲν νὰ ἀφορίζωνται παντοτινὰ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀχράντων Μυστηρίων ὑπὸ τοῦ μέλλοντος χειροτονῆσαι τὸν Κληρικὸν Ἀρχιερέως, ὡς συκοφάνται καὶ διαβολεῖς. Ὁ δὲ συκοφαντηθεὶς καὶ κατηγορηθεὶς ἀδίκως, νὰ χειροτονῆται Κληρικός, ὡς καθαρὸς φανεὶς καὶ ἀνεύθυνος τῆς κατηγορίας: καθὼς παρακελεύεται ἡ α' διάταξις τοῦ α' τίτλ. τῶν Νεαρῶν. (Φώτιος τίτλ. α' κεφ. η'). Διὰ τοῦτο ὀρίζει ἡ αὐτὴ Νεαρά, ὅτι αἱ χειροτονίαι, ἧτοι αἱ ψῆφοι τῶν Ἐπισκόπων καὶ Κληρικῶν, πρέπει νὰ γίνωνται ἐμπροσθεν εἰς ὄλον τὸν λαὸν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχη ἄδειαν ὁποῖος θέλει νὰ λέγῃ. Ὅθεν ἀκολουθῶς καὶ ἡ Καρθαγὲν. Κανὸνι νθ' αὐτὸ τὸ ἴδιον λέγει, ὀρίζουσα ὅτι, ἀνίσως, ὅταν γίνωνται αἱ ψῆφοι καὶ ἐκλογαὶ τῶν Ἀρχιερέων, γεννηθῆ ἀπὸ τινος καμμία ἀντιλογία κατηγορίας καὶ ἐγκλημάτων, νὰ ἐξετάζωνται οἱ ἀντιλέγοντες, καὶ ἀφ' οὗ φανῆ ὁ ὑποψήφιος καθαρὸς ἐμπροσθεν εἰς τὸ πρόσωπον ὄλου τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπαγομένης κατηγορίας, τότε νὰ χειροτονῆται Ἐπίσκοπος.

Δῆλον δὲ ὅτι τοῦτο ὁποῦ λέγει ἡ σύνοδος διὰ τοὺς Ἐπισκόπους, νοεῖται ὁμοίως καὶ διὰ τοὺς Κληρικούς»⁶².

Καὶ στὴ σχετικὴ ὑποσημείωσις (1) προσθέτει: «Ἡ δὲ ιζ' διάταξις, ἣτις ἐστὶ ρλζ' Ἰουστινιανοῦ Νεαρά καίμνη ἐν βιβλίῳ γ' τῶν βασιλικῶν τίτλ. α' κεφ. η' (παρὰ Φωτίῳ τίτλ. α' κεφ. η') λέγει: ὁποῖος ἤθελε κατηγορήσῃ τὸν μέλλοντα γενέσθαι Ἐπίσκοπον, ἢ Πρεσβύτερον, ἢ ἄλλον Κληρικὸν καὶ Ἡγούμενον, διὰ κάθε λογῆς κατηγορίαν, ἅς ἀναβάλλεται ἡ χειροτονία, καὶ ἅς κάμνη ἐξέτασιν ὁ μέλλων χειροτονῆσαι τούτους Ἀρχιερεὺς, ἕως τρεῖς μῆνας μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν, καὶ εἰ μὲν εὗρεθῆ ὁ κατηγορούμενος ὑπεύθυνος εἰς τὰς κα-

61. Πηδάλιον, σελ. 32.

62. Πηδάλιον, σελ. 79.

τηγορίας, ἃς ἐμποδίζεται ἢ χειροτονία, ὄχι καὶ εὐρεθῆ ἀνεύθυνος, ἃς γίνονται. Εἰ δὲ πρὸ ἐξετάσεως ἤθελε χειροτονήσῃ αὐτόν, νὰ καθαιρήται καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ὁ χειροτονηθεὶς»⁶³.

δ) Στὴν ἐρμηνεία τοῦ γ' κανόνα τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου, ποὺ παραθέτει ὁ Ἅγ. Νικοδήμος, διαβάζουμε: «Ὁ παρῶν Κανὼν σύγκειται ἀπὸ τὸν λ' Κανόνα τῶν Ἀποστόλων, καὶ τὸν δ' τῆς α' τοὺς ὁποίους ἐπειδὴ ἐξηγήσαμεν, ὄρα τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν ἐκεῖ, ἵνα μὴ καὶ ἐνταῦθα περὶ τῶν αὐτῶν παλιολογώμεν· τοῦτο δὲ μόνον ἰδιαιτέρον οὗτος ἔχει, ὅτι νὰ μένη ἄκυρος κάθε ψῆφος Ἐπισκόπου, ἢ Πρεσβυτέρου, ἢ Διακόνου, ἥτις ἤθελε γένη ἀπὸ ἐξουσίαν καὶ δυναστείαν ἀρχόντων· καὶ ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι νὰ ψηφίζωνται ἀπὸ Ἐπισκόπους, κατὰ προηγούμενον τρόπον, δηλ. ὅτι δὲ καὶ οἱ Πρεσβύτεροι καὶ οἱ Διάκονοι ψηφίζονται, δηλοῦται μάλιστα ἀπὸ τὸν παρόντα Κανόνα, περὶ οὗ ὄρα τὴν ὑπόσημ. τοῦ β' Ἀποστολικοῦ· *ὅτι δὲ καὶ οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ συμψηφίζουν ἐπομένως, μετὰ τοὺς Ἀρχιερεῖς, τοὺς μέλλοντας ἱερωθῆναι, δηλοῖ ἢ ἐρμηνεία τοῦ ξα' Ἀποστολικοῦ.* Ὅρα... καὶ τὴν ὑποσημείωσιν τοῦ ε' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ»⁶⁴.

ε) Πράγματι στὴν ὑποσημείωση τοῦ ε' καν. τῆς Λαοδικείας γράφει: «Ἡ δὲ χειροτονία γίνεται παρῶσι, διὰ νὰ λαμβάνωνται ὡς μάρτυρες καὶ συνεργοὶ οἱ παρόντες καὶ συμπάλλοντες τὸ ἄξιος, κατὰ τὸν ζ' Θεοφίλου τοῦ Ἀλεξανδρείας. Ἀφίνω νὰ λέγω ὅτι αἱ φρικώδεις ἐκεῖναι εὐχαὶ μυστικὰ ἀναγινώσκονται, ὅπου πολλάκις οὐδὲ οἱ ἔγγιστα πιστοὶ δὲν τὰς ἀκούουσιν. Ἄν ὁμως καὶ προηγουμένως αἱ ψῆφοι τῶν ἱερωμένων πρέπει νὰ γίνωνται παρὰ τῶν Ἐπισκόπων, ἀλλ' ἐπομένως πρέπει καὶ οἱ φρονιμώτεροι καὶ εὐλαβέστεροι τῶν λαϊκῶν νὰ ἐρωτῶνται ἂν συναινοῦν εἰς αὐτάς»⁶⁵.

Πάλι δηλαδὴ θεωρεῖ ὡς ἐπόμενη, ὡς ἀκολουθοῦσα τὴν ἔγκριση καὶ συναίνεση τοῦ εὐσεβοῦς λαοῦ, καὶ ὄχι ὡς ταυτόχρονη, τ. ἔ. ὄχι ὡς κοινὴ (=ἀπὸ κοινοῦ) ψηφοφορία ἐπισκόπων καὶ λαϊκῶν.

στ) Καὶ στὴν ἐρμηνεία τοῦ ιγ' καν. τῆς Λαοδικείας παρομοίως γράφει: «Ἐμποδίζει ὁ παρῶν Κανὼν, τὸ νὰ κάμνουσιν οἱ ὄχλοι καὶ τὰ ἄτακτα πλήθη τῶν πόλεων τὰς ψήφους καὶ τὰς ἐκλογὰς ἐκεῖνων ὅπου μέλλουν νὰ χειροτονηθοῦν Ἱερεῖς (ἢ καὶ Ἀρχιερεῖς), α'. ὅτι κατὰ προηγούμενον μὲν λόγον οἱ τοιοῦτοι πρέπει νὰ ψηφίζωνται ἀπὸ τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ συνιερεῖς, ἐπομένως δὲ νὰ συμψηφίζωνται καὶ ἀπὸ τὸν λαόν. καὶ β' ὅτι ἴσως οἱ φρονιμώτεροι καὶ εὐλαβέστεροι λαϊκοὶ πρέπει νὰ συμψηφίζουν μὲ τοὺς Ἐπισκόπους

63. Ὅπ. παρ.

64. Πηδάλιον, σελ. 325.

65. Πηδάλιον, σελ. 422, ὑποσ. 1.

και Ἱερεῖς, τὸν μέλλοντα χειροτονηθῆναι εἰς αὐτοὺς Ἱερέα (ἢ και Ἀρχιερέα), ἀλλ' ὄχι και ὁ χύδην και ἄτακτος ὄχλος, διὰ τὰς ἔριδας και μάχας ὅπου ἠμποροῦν νὰ γεννηθοῦν εἰς τὰς ψηφοφορίας αὐτῶν, ἄλλων μὲν ἄλλον ψηφιοζομένων, και ἄλλων ἄλλον»⁶⁶.

Μετὰ τὴν παράθεση τῶν ἀνωτέρω ἐρμηνειῶν και σχολίων, σημειώσεων και ὑποσημειώσεων τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου ἀβίαστα και ἀντικειμενικά ἔχουμε τὶς ἐξῆς θέσεις του ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς «ψήφω κλήρου και λαοῦ» ἐκλογῆς και χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων:

α) Ὁ Ἀγ. Νικοδήμος μιλάει ἐπανειλημμένως περὶ προηγουμένης ψήφου (ἐκλογῆς) ἐνὸς ἐπισκόπου ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἱεραρχίας ἐνὸς κράτους, μὴς χώρας, και περὶ ἐπομένης ψήφου (συναίνεσεως και ἐγκρίσεως) ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς τῆς χώρας αὐτῆς.

β) Δὲν πρέπει οὔτε οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες νὰ ψηφίζου τοὺς ἐπισκόπους, οὔτε οἱ ὄχλοι νὰ κάνουν τὶς ἐκλογές τῶν ἐπισκόπων κατὰ τὴν προηγούμενη ψήφο, ἢ ὅποια γίνεται ἀπὸ τοὺς ὁμοταγεῖς ἐπισκόπους.

γ) Ὡς ἐπομένη ἢ ἀκολουθοῦσα μετὰ τοὺς Ἀρχιερεῖς ψήφος λογίζεται ἡ συναίνεση γιὰ τὴν προηγηθεῖσα ψήφο ὄλων ἢ τῶν περισσότερων λαϊκῶν τῆς ἐπαρχίας, γιὰ τὴν ὅποια ἐξελέγη ὁ ἐπίσκοπος.

δ) Στὴν ὑποσημείωση τοῦ ε' καν. τῆς Λαοδικείας προσθῆτει, ὅτι σ' αὐτὴν τὴν ἐπομένη συναίνεση ἢ ψήφο πρέπει νὰ λαμβάνουν μέρος «οἱ φρονιμώτεροι και εὐλαβέστεροι τῶν λαϊκῶν».

ε) Τὸ τελευταῖο τοῦτο στὴν ἐρμηνεία τοῦ ιγ' καν. τῆς Λαοδικείας τὸ μεταλλάσσει και γράφει μὲ ἀρκετὴ ἐπιφύλαξη τὰ ἐξῆς: «Ἰσως οἱ φρονιμώτεροι και εὐλαβέστεροι λαϊκοὶ πρέπει νὰ συμψηφίζου μὲ τοὺς Ἐπισκόπους».

στ) Πάντως ἀποκλείει σαφῶς τὸν «χύδην και ἄτακτον ὄχλον, διὰ τὰς ἔριδας και μάχας ὅπου ἠμποροῦν νὰ γεννηθοῦν εἰς τὰς ψηφοφορίας αὐτῶν ἄλλων μὲν ἄλλον ψηφιοζομένων, και ἄλλων ἄλλον».

ζ) Τέλος μᾶς πληροφοροεὶ ὅτι στὶς ἡμέρες του δὲν πραγματοποιεῖται «οὔτε αὐτὴ ἢ κατὰ ἐπόμενον τρόπον ἐρώτησις τῶν λαϊκῶν και συναίνεσις».

4. Ὅρισμένες δικαιολογημένες καιρικῆς προσαρμογῆς.

Στοὺς πῖὸ πάνω λόγους τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἂν και θεωρεῖ ἐπιβεβλημένη τὴ συναίνεση τοῦ λαοῦ (βλέπε τὸ «πρέπει»), ἐν

66. Πηδάλιον, σελ. 425.

τούτοις μᾶς πληροφορεῖ ὅτι δὲν γινόταν στίς ἡμέρες του, θὰ θέλαμε νὰ παρατηρήσουμε: Τοῦτο ἴσως συνέβαινε στίς ἡμέρες τοῦ Ἁγ. Νικοδήμου ἕνεκα τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῶν σχετικῶν δυσμενῶν συνθηκῶν. Πιθανῶς, ἀλλὰ τοῦτο στίς δικές μας ἡμέρες ἐπικράτησε καὶ γιὰ τοὺς ἑξῆς λόγους:

α) Γιατὶ ἡ συναίνεση τῶν λαϊκῶν (ὅπως καὶ τῶν κληρικῶν) κατὰ κάποιον τρόπο προηγεῖται. Καὶ τοῦτο, γιατί «ἂν οἱ λαϊκοὶ ἔχουν νὰ ἀποδείξουν κατὰ τοῦ ὑποψηφίου (κληρικοῦ-ἐπισκόπου) καμμίαν κατηγορίαν ἀληθῆ», ὥστε «νὰ ἐμποδίζεται ἡ χειροτονία του», ἔχουν ὄλον τὸν καιρὸ νὰ τὸ πράξουν ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς γνωστοποιήσεως τῆς ὑποψηφιότητάς του μέχρι τὴν ἡμέρα τῆς ἐκλογῆς ἢ χειροτονίας του.

β) Ἴδιως γιὰ τὸν ὑποψήφιο ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος εἶναι μάλιστα ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα κληρικός, ὑπάρχει ὁ ἀπαιτούμενος καιρὸς ὄχι μόνο γιὰ νὰ ἐλεγχθεῖ, ἂν εἶναι ἄξιος νὰ γίνῃ ἀρχιερέας, ἀλλὰ καὶ ἂν εἶναι ἄξιος νὰ διατηρεῖ τὴν κληρικὴ ιδιότητα. Γιατὶ ἂν ἔχει κάποιον κώλυμα ἱερωσύνης καὶ εἶναι ἀνάξιος γι' αὐτήν, ὄχι μόνο νὰ γίνῃ ἀρχιερέας δὲν μπορεῖ, ἀλλὰ οὔτε ἀπλῶς ἱερέας ἢ διάκονος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι. Δὲν μποροῦμε δηλαδὴ νὰ τὸν ἀφήνουμε νὰ τελεῖ τὰ ἱερὰ καὶ φρικτὰ μυστήρια ὡς ἱερέας καὶ νὰ μὴν τὸν ἀφήνουμε νὰ ποιμαίνει καὶ νὰ διοικεῖ ἢ νὰ ὑπογράφει ὡς ἐπίσκοπος. Ὅποτε δὲν δικαιολογοῦνται τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἀδιαφοροῦν χρόνια ὀλόκληρα γιὰ τὸ ποιόν του καὶ αἰφνιδίως μόνο κατὰ τὴν προαγωγή-χειροτονία του σὲ ἐπίσκοπο «ξυπνοῦν», γιὰ νὰ φωνάξουν «ἀνάξιος».

Γι' αὐτὸ νομίζουμε ὅτι δὲν ἐνεργοποιεῖται στίς ἡμέρες μας οὔτε ἡ «ἐπομένη ψηφος-ἔγκριση» τοῦ λαοῦ, καὶ γι' αὐτὸ οἱ κανόνες δὲν ἐπιβάλλουν, μόνο προβλέπουν μία τοιαύτη ἐκ τῶν ὑστέρων «ψηφο»-ἀναγνώριση τοῦ λαοῦ, ἰδίως γιὰ τοὺς ἀρχιερεῖς, ὅταν μάλιστα αὐτοὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ τίς τάξεις τῶν λαϊκῶν, ἀλλὰ τῶν ἱερέων.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε ὅτι τὸ «ψηφῶ λαοῦ» ἔχει κανονικὸ ἔρεισμα καὶ κάποια θέση καὶ ὅτι περιλαμβάνει μία ἐκ τῶν προτέρων ὑποχρέωση καταγγελίας ἢ ἕνα ἐκ τῶν ὑστέρων δικαίωμα ἐγκρίσεως ἢ ἔστω ἀνοχῆς τοῦ λαοῦ. Εἶναι αὐτὸ τελικῶς ποὺ λέει ὁ Μ. Βασίλειος: «Αἱ περὶ τὰς ἐκκλησίας οἰκονομίαι γίνονται μὲν παρὰ τῶν πεπιστευμένων τὴν προστασίαν αὐτῶν, βεβαιοῦνται δὲ παρὰ τῶν λαῶν»⁶⁷, κι ἐμεῖς θὰ προσθέταμε, εἴτε μὲ τὴ ρητὴ ἔγκριση, εἴτε μὲ τὴ σιωπηρὴ ἀνοχὴ τους.

67. Σλ' ἐπιστολή, Πολιτενομένοις Νικοπόλεως, PG 32, 860.

Τελικά συμπεράσματα.

Γιὰ ὄλους τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ γιὰ νὰ κωδικοποιήσουμε συνοπτικῶς καὶ διορθωτικῶς ὄλες τὶς τάσεις τὶς σχετικὲς μὲ τὴν «ψήφω κλήρου καὶ λαοῦ» ἐκλογή καὶ χειροτονία τῶν ἐπισκόπων, θὰ εἶχαμε ταπεινῶς νὰ προτείνουμε καταληπτικῶς τὴν ἐξῆς διαδικασία, βασιζόμενοι καὶ στὸν γ' κανόνα τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου:

1. Νὰ προηγεῖται ἡ ψήφος τῶν ὁμοταγῶν κληρικῶν, τ.ἔ. τῶν ἀρχιερέων, ἰδίως ὅταν ἓνας γίνεται (προβιβάζεται) ἐπίσκοπος ἀπὸ ἱερέας κατὰ τὸ στάδιο τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων.

2. Νὰ τίθεται ὑπὸ τὴν αἵρεση ἢ τὴν ἔγκριση τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας αὐτῆς τὸ πολὺ ἐπὶ τρίμηνον.

3. Νὰ πραγματοποιεῖται ἡ ψηφοφορία γιὰ τὴν ἐκλογή ἑνὸς ἐπισκόπου ἀπὸ τοὺς ὁμοταγεῖς ἐπισκόπους τῆς ἴδιας τοπικῆς Ἐκκλησίας.

4. Νὰ ἐπικυρώνει ὁ πρῶτος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἢ Πατριάρχης, ὡς Πρόεδρος τῆς τελείας Συνόδου τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἐκλογή καὶ τὴν ἔγκριση αὐτὴ καὶ νὰ ὁρίζει τὴν ἡμέρα χειροτονίας.

5. Νὰ ἀκολουθεῖ ἡ χειροτονία τοῦ ἐκλεγέντος δημοσίως, ὥστε καὶ πάλι νὰ παρέχεται ἡ εὐκαιρία στὸν πιστὸ κληρὸ καὶ λαὸ νὰ ἐπιδοκιμάζει καὶ νὰ ἐπιτηφίζει τὸν χειροτονούμενο.

6. Ὁ Προκαθήμενος τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, γιὰτι ὄχι καὶ οἱ συλλειτουργήσαντες στὴν ἐν λόγω χειροτονία ἐπίσκοποι νὰ ὑπογράφουν τὸ **πρακτικὸ ἐκλογῆς** καὶ τὴ **χειροτονητήρια πράξη**.

Αὐτὰ ὁρίζονται ἀπὸ τὴν κανονικὴ παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀκρίβεια τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὰ ἀπαιτοῦνται, γιὰ νὰ εἶναι μία ἐκλογή ἐπισκόπου κατὰ πάντα ἔγκυρη καὶ νὰ μὴν ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἀκυρωθεῖ. Ἀλλῶς ἔχουμε παρέκκλιση καὶ παράβαση τῶν κανόνων, ἐκτὸς καὶ... Ἐκτὸς καὶ κάτι (μία ἐκλογή) γίνεται ἐκτάκτως ἢ προσωρινῶς ἐξ ἀνάγκης καὶ κατ' οἰκονομίαν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνεται κάτι κατ' οἰκονομίαν, πρέπει νὰ ὑπάρχει ἀποχρῶν λόγος καὶ νὰ ζητεῖται ἄδεια, ἢ ὁποία θὰ χορηγεῖται ἀπὸ τὸ ἱεραρχικῶς ἀνώτερο ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο. Ἀποχρῶν δὲ λόγος μπορεῖ νὰ εἶναι κάποιος διωγμὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Χριστιανῶν ἑνὸς κράτους ἢ ὁ ἐκλεγόμενος ἐπίσκοπος νὰ καθίσταται καὶ ἐθνάρχης ἑνὸς ὑποδουλωμένου λαοῦ⁶⁸.

68. Στὴν περίπτωση ἰδίως αὐτὴ θὰ ἐδικαιολογεῖτο καὶ μία πιὸ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ (ἀκόμη καὶ τῶν ἀκρωμένων) στὴν ψηφοφορία γιὰ τὴν ἐκλογή καὶ ἀποδοχὴ τοῦ ἐν λόγω ἐθνάρχου.